Ruben Willaert
restauratie & archeologie
decoratie

GEEFT HET VERLEDEN EEN TOEKOMST

Ridderstraat 11
(Brugge, West-Vlaanderen)

Projectcode: 2017J167
Datum: Oktober 2017

ARCHEOLOGIENOTA
BUREAUONDERZOEK (FASE 0)
DEEL 1: RESULTATEN VAN HET BUREAUONDERZOEK

Colofon

Ruben Willaert bvba
Ten Briele 14 bus 15
8200 Sint-Michiels-Brugge

Auteurs: Janiek De Gryse, Clara Thys, Joren De Tollenaere, Aaron Willaert
Wetenschappelijke begeleiding: Raakvlak

Het eventuele nummer van het wettelijk depot of het buitenlandse equivalent hiervan: /
De naam en het erkenningsnummer van de erkende archeoloog:
Janiek De Gryse, OE/ERK/Archeoloog/2015/00043

© Ruben Willaert bvba, Sint-Michiels-Brugge, 2017
Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Ruben Willaert bvba.

Ruben Willaert bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

INHOUDSTAFEL

Deel 1: Resultaten van het bureauonderzoek 6

1.1 Beschrijvend gedeelte 6

1.1.1 Administratieve gegevens 6

1.2 Onderzoeksopdracht 8

1.2.1 Onderzoekskader 8
1.2.2 Juridische context 8
1.2.3 Randvoorwaarden 8
1.2.4 Archeologische voorkennis van het terrein 9
1.2.5 Geplande ingrepen en hun impact op het bodemarchief 10
1.2.6 Onderzoeksmethode- en strategie 17
1.2.6.1 Methode 17
1.2.6.2 Fysisch geografische situatie 17
1.2.6.3 Bekende archeologische vindplaatsen 17
1.2.6.4 Archeologische indicatoren en cultuurhistorisch kader 17
1.2.6.5 Verstoringshistoriek 18
1.2.6.6 Algemene wetenschappelijke advisering en advies van specialisten 18

1.3 Assessmentrapport 19

1.3.1 Ruimtelijke situering 19
1.3.2 Beschrijving aardwetenschappelijke gegevens 20
1.3.2.1 Traditionele landschappenkaart (geomorfologie) 21
1.3.2.2 Geologie 22
1.3.2.2.1 Tertiair 22
1.3.2.2.2 Quartair 23
1.3.2.3 Bodem 24
1.3.2.3.1 Bodemtypes 24
1.3.2.3.2 Bodemerosie 25
1.3.2.4 Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHMV) en hoogteverloop 26
1.3.2.5 Hydrografie 28
1.3.3 Gekende archeologische waarden 29
1.3.3.1 Historisch en cartografisch onderzoek 29
1.3.3.1.1 Historische achtergrond 29
1.3.3.1.2 Prehistorie 29
1.3.3.1.3 Romeinse periode 30
1.3.3.1.4 Vroege Middeleeuwen 31

1.3.3.1.5 Volle Middeleeuwen 32
1.3.3.1.6 Het ontstaan van Brugge 35
1.3.3.1.7 Cartografisch overzicht verdere stadsontwikkeling, toegespitst op het projectgebied 36
1.3.3.1.8 Historische kaarten 37
1.3.3.1.9 Huidige gebruik en verstoringen 43
1.3.3.2 Beschrijving van de gekende archeologische waarden 49
1.3.3.3 Projectgebied gesitueerd ten aanzien van zijn landschappelijk en culturele kader 52
1.4 Synthese 53
Deel 2: Bibliografie 55
Deel 3: Bijlagen 58

FIGURENLIJST (2017J167)

Figuur 1: Projectgebied weergegeven op de GRB-basiskaart met aanduiding van het kadasternummer (Bron: Geopunt).....7
Figuur 2: Projectgebied weergegeven op de topografische kaart van België (Bron: Geopunt).....7
Figuur 3: Inplantingsplan bestaande toestand. (Bron: Opdrachtgever) 12
Figuur 4: Grondplan bestaande toestand. (Bron: Opdrachtgever).....13
Figuur 5: Terreinprofiel bestaande toestand. (Bron: Opdrachtgever) 13
Figuur 6: Gevel Boomgaardstraat bestaande toestand. (Bron: Opdrachtgever).....14
Figuur 7: Inplantingsplan nieuwe toestand. (Bron: Opdrachtgever).....14
Figuur 8: Inplantingsplan rioleringen. (Bron: Opdrachtgever).....15
Figuur 9: Langsdoorsnede van de geplande eengezinswoning. (Bron: Opdrachtgever) 16
Figuur 10: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2016 (Bron: Geopunt). 19
Figuur 11: Projectgebied weergegeven op de Traditionele Landschappenkaart (Bron: Geopunt). 21
Figuur 12: Projectgebied weergegeven op de Tertiair Geologische Kaart (Bron: Geopunt). 22
Figuur 13: Projectgebied weergegeven op de Quartair Geologische Kaart (Bron: Geopunt).....23
Figuur 14: Projectgebied weergegeven op de Bodemkaart (Bron: Geopunt). 24
Figuur 15: Projectgebied weergegeven op de potentiële bodemerosiekaart per perceel, 2017 (Bron: Geopunt). 25
Figuur 16: Projectgebied weergegeven op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (Bron: Geopunt). 26
Figuur 17: Hoogteverloop van het projectgebied (van west naar oost) volgens de profiellijn weergegeven op het DHMV (bron: Geopunt).....27
Figuur 18: Projectgebied weergegeven op het DHMV met aanduiding van de verschillende waterlopen (Bron: Geopunt).....28
Figuur 19. Reconstructie van het landschap waarin de nederzetting die later Brugge genoemd wordt zal groeien. 34
Figuur 20. Reconstructiekaart van het Brugse centrum in de eerste helft van de 10de eeuw.....34
Figuur 21. Reconstructiekaart van het Brugse centrum in de 11de eeuw.....34
Figuur 22. Reconstructiekaart van het Brugse centrum in de tweede helft van de 10de eeuw 34
Figuur 23: Reconstructiekaart van het Brugge van Galbert in het begin van de 12de eeuw, met aanduiding van het projectgebied (HILLEWAERT E.A. 2011, 152) 35
Figuur 24: Situering van de eerste en tweede stadsomwalling van Brugge, met aanduiding van het projectgebied (RYCKAERT 1991, 63.) 35
Figuur 25: Projectgebied bij benadering weergegeven op de Deventerkaart, ca. 1560 (Bron: Kaartenhuis Brugge). 37
Figuur 26: Projectgebied bij benadering weergegeven op het plan van Marcus Gerards, moderne offset, 1562 (Bron: Kaartenhuis Brugge). 38

Figuur 27: Projectgebied bij benadering weergeven op de kaart van Guicciardini, 1581 (Bron: Kaartenhuis Brugge). 38
Figuur 28: Projectgebied bij benadering weergegeven op de Sanderuskaart, 1641 (Bron: Geopunt). 39
Figuur 29: Projectgebied weergegeven op de kaart van Jan Lobbrecht, 1690 (Bron: Kaartenhuis Brugge). 40
Figuur 30: Projectgebied weergegeven op de Ferrariskaart, 1771-1777 (Bron: Geopunt) 40
Figuur 31: Projectgebied weergegeven op het Primitief Kadasterplan, ca. 1831 (Bron: Kaartenhuis Brugge). 41
Figuur 32: Projectgebied weergegeven op de Poppkaart, 1854 (Bron: Kaartenhuis Brugge). 41
Figuur 33: Projectgebied weergegeven op de Kadasterkaart, 1889 (Bron: Kaartenhuis Brugge) 42
Figuur 34: Projectgebied weergegeven op de Topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw, 1950-1970 (Bron: Geopunt). 42
Figuur 35: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, kleinschalig, zomeropnamen, 1971 (Bron: Geopunt). 44
Figuur 36: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, kleinschalig, zomeropnamen, 1979-1990 (Bron: Geopunt). 44
Figuur 37: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2000-2003 (Bron: Geopunt). 45
Figuur 38: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2008-2011 (Bron: Geopunt). 45
Figuur 39: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2016 (Bron: Geopunt). 46
Figuur 40: Koetshuis en garageboxen gezien vanuit de Boomgaardstraat. 46
Figuur 41: koetshuis, garageboxen en tuinmuur Ridderstraat nr. 9 gezien vanuit Boomgaardstraat. 47
Figuur 42: Zicht op deel van Koetshuis en garage, gezien vanuit Boomgaardstraat. 47
Figuur 43: zicht op achterzijde koetshuis en garages, links is de tuinmuur waarneembaar. 48
Figuur 44: zicht op de huidige parkeervoorziening. 48
Figuur 45: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2016 met aanduiding van de CAI-polygonen (Bron: Geopunt). 49
Figuur 46: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2016 t.a.v. het cultuurhistorisch kader (Bron: Geoportaal). 52

TABELLENLIJST (2017J167)

Tabel 1: Administratieve gegevens: De administratieve gegevens identificeren de actoren die betrokken zijn bij het vooronderzoek en de locatie van het vooronderzoek. 6
Tabel 2: Overzicht van de aardwetenschappelijke gegevens.....20
Tabel 3: Overzicht van de historische situatie van de historische kaarten.....43
Tabel 4: Overzicht van de aanwezige CAI. 49

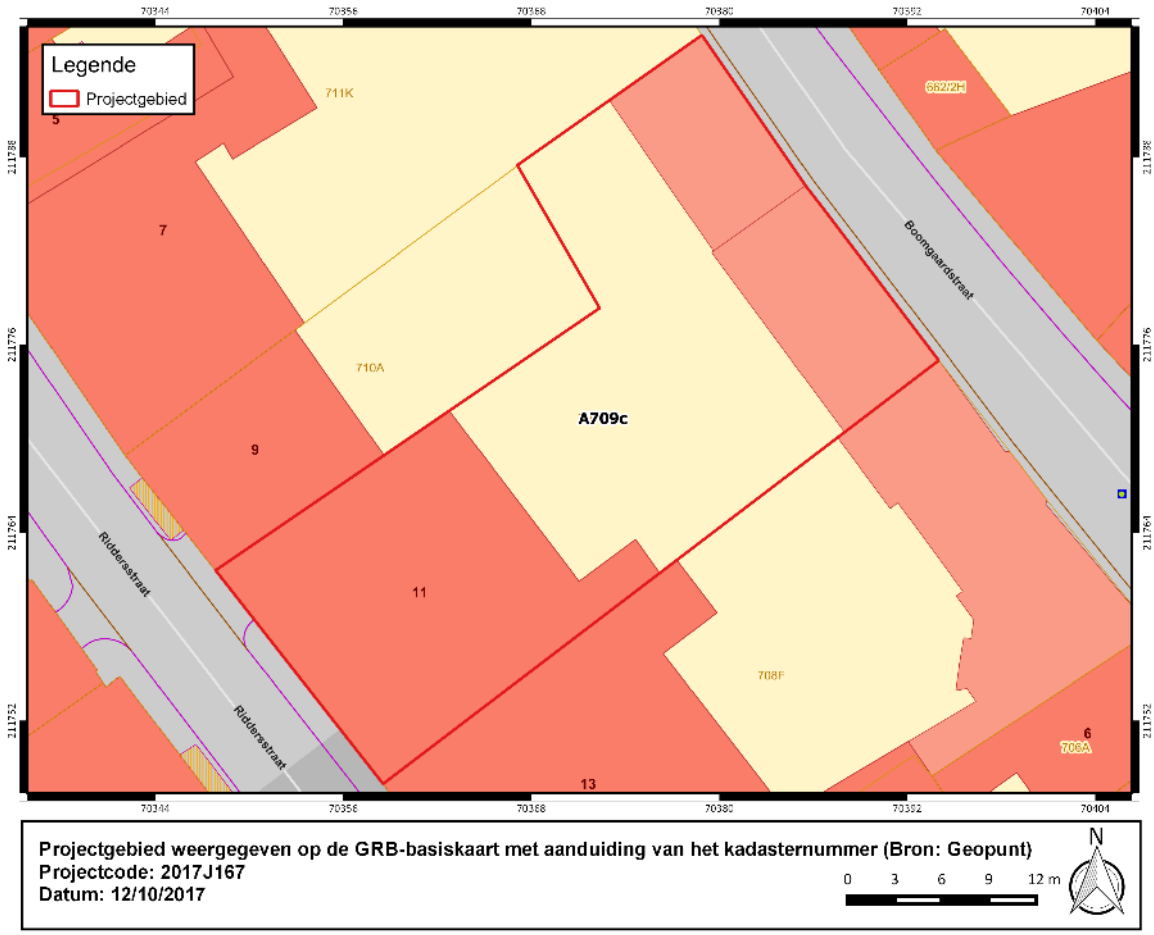
Deel 1: Resultaten van het bureauonderzoek

1.1 Beschrijvend gedeelte

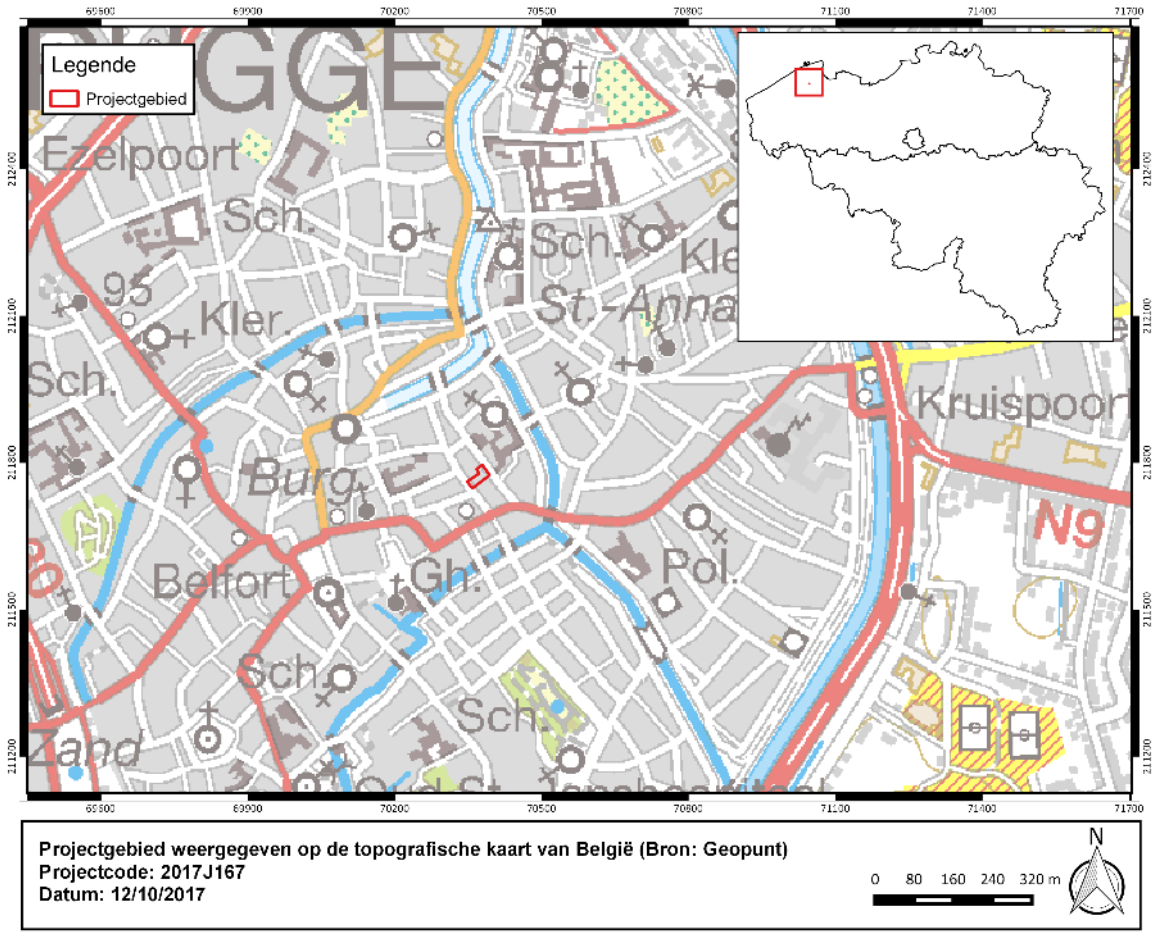
1.1.1 Administratieve gegevens

Tabel 1: Administratieve gegevens: De administratieve gegevens identificeren de actoren die betrokken zijn bij het vooronderzoek en de locatie van het vooronderzoek.

a) De locatie van het vooronderzoek met vermelding van:	Provincie	West-Vlaanderen
	Gemeente	Brugge
	Deelgemeente	/
	Postcode	8000
	Adres	Ridderstraat 11 8000 Brugge
	Toponiem	Ridderstraat 11
	Bounding box (Lambertcoördinaten)	Xmin = 68610 Ymin = 210549 Xmax = 72135 Ymax = 212997
b) Het kadasterperceel met vermelding van gemeente, afdeling, sectie, perceelsnummer of -nummers en kaartje	Brugge, Afdeling 1, Sectie A, nr. 709c Figuur 1	
c) Een topografische kaart van het onderzochte gebied waarvan de schaal afgestemd is op de grootte van het projectgebied	Figuur 2	
d) Alle betrokken actoren en specialisten	Janiek De Gryse (erkend archeoloog) Clara Thys (archeoloog) Joren De Tollenaere (aardkundige) Aaron Willaert (historicus)	
e) Personen buiten het project die geraadpleegd of betrokken werden voor algemene wetenschappelijke advisering	Raakvlak	



Figuur 1: Projectgebied weergegeven op de GRB-basiskaart met aanduiding van het kadasternummer (Bron: Geopunt).



Figuur 2: Projectgebied weergegeven op de topografische kaart van België (Bron: Geopunt).

1.2 Onderzoeksopdracht

1.2.1 Onderzoekskader

Aanleiding van onderhavig bureauonderzoek vormt de geplande realisatie van een ééngezinswoning met onderliggende parkeergelegenheid en heraanleg van een parking. Het projectgebied wordt in deze studie Ridderstraat 11 Brugge genoemd. Met onderhavig bureauonderzoek wordt de eerste stap gezet van archeologisch vooronderzoek met het oog op het bekomen van een bekrachtigde archeologienota en aldus de behartiging van de archeologische belangen binnen de planrealisatie conform het actueel Vlaams erfgoedbeleid.

Het archeologisch vooronderzoek betracht vooreerst archeologische artefacten en sites op te sporen binnen de grenzen van Ridderstraat 11 Brugge. Finaal formuleert het archeologisch vooronderzoek een beargumenteerde inschatting van het potentieel voor kennisvermeerdering van eventueel aanwezige archeologische resten binnen de grenzen van het projectgebied en hoe hiermee om te gaan in het kader van de planuitvoering.

Een dergelijke inschatting kan gebeuren na het beantwoorden van de volgende onderzoeksvragen:

- Wat is op basis van de bestaande bronnen, het archeologisch potentieel van het projectgebied?
- Zijn er indicaties voor de aanwezigheid van één of meerdere archeologische sites?
- Indien niet, kan de afwezigheid van indicaties op basis van de resultaten van het bureauonderzoek verklaard worden?
- Indien wel, kan op basis van bestaande bronnen bepaald worden wat de aard, datering en bewaring is?
- Wat is de verstoringshistoriek van het plangebied en welke invloed heeft dit op het archeologisch potentieel van het terrein?
- Welke impact hebben de geplande werken op het archeologisch bodemarchief?
- Wat is het wetenschappelijk kennispotentieel van een eventueel aanwezige archeologische site?

1.2.2 Juridische context

Het onderzoeksterrein situeert zich op het gewestplan in een zone bestemd als woongebied. Het onderzoeksterrein situeert zich binnen de vastgestelde archeologische zone van de historische stadskern van Brugge. Het plangebied situeert zich noch binnen een archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologie te verwachten valt. Deze archeologienota wordt opgemaakt naar aanleiding van een geplande stedenbouwkundige vergunningsaanvraag waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 100 m^2 of meer beslaat en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft 300 m^2 of meer bedraagt.

De oppervlakte van het plangebied in kwestie bedraagt 897 m^2 en de bodemingreep bedraagt 174 m^2; vandaar is men verplicht een bekrachtigde archeologienota toe te voegen aan de vergunningsaanvraag.

1.2.3 Randvoorwaarden

Voor het bureauonderzoek worden enkel toegankelijke en beschikbare bronnen gebruikt.

1.2.4 Archeologische voorkennis van het terrein

Binnen de grenzen van projectgebied Ridderstraat 11 werd in het verleden geen archeologisch onderzoek uitgevoerd. In de omgeving zijn wel enkele archeologische vindplaatsen gekend (cfr. infra).

1.2.5 Geplande ingrepen en hun impact op het bodemarchief

Oppervlakte projectgebied:

Garagevolume: 84 m² (te slopen)

Parkeerplaats = 90 m² (opnieuw aan te leggen)

Totale oppervlakte onderhavige ontwikkeling: 174 m².
Totale kadastrale perceelsoppervlakte: 879 m²

Huidig gebruik:

Binnen het L-vormig perceel situeert zich aan de zijde van de Ridderstraat het als monument geklasseerde hoofgebouw: een classicistisch herenhuis waarin het Hotel Patritius met 16 kamers en gemeenschappelijk delen werd uitgebouwd. Via de koetsdoorgang wordt de binnentuin ontsloten. Aan de lange zijden is de tuin afgeschermd met hoge tuinmuren. Achteraan de tuin staat het bijhorende koetshuis. De bestemming van dit koetshuis werd bij een vorige bouwaanvraag gewijzigd van een eengezinswoning naar hotel, wat een uitbreiding van het hotel met 6 kamers bewerkstelligde. Naast dit koetshuis bevindt zich tenslotte nog een garagevolume, met lessenaarsdak en asbesthouden golfplaten waarin drie wagens kunnen worden gestald. Deze constructie bevat tevens een doorrit naar een parkeerplein dat naast de binnentuin werd ingericht, waarop bijkomend wagens kunnen worden gestationeerd. Het garagevolume heeft quasi dezelfde voetafdruk als het naastliggende koetshuis. Vanuit de Boomgaardstraat ligt dit volume in het verlengde van een hoge tuinmuur waarin drie garagepoorten werden aangebracht.

Geplande ontwikkeling

De werken situeren zich op een bepaalde zone van de site van Hotel Patritius met een oppervlakte van 174 m². De rest van de site en de monumenten blijven onaangeroerd. De werken omvatten enerzijds de afbraak van het huidige garagevolume naast het koetshuis in de Boomgaardstraat en anderzijds de oprichting van een vervangende nieuwbouw met overdekte parkeerplaatsen op het gelijkvloers en daarboven één eengezinswoning. Daarnaast omvatten de werken de heraanleg van het achterliggende parkeerterrein.

Specifieke bodemingrepen

- Huidig garagevolume wordt integraal gesloopt. Het huidige garagevolume is opgebouwd met funderingen en een vloerplaat. (zie Figuur 5)

- Plaatselijk wordt de gemene (tuin)muur verhoogd.

- De rode beuk op het terrein van Ridderstraat 7 wordt als waardevol natuurelement beschouwd. De takken van de beuk reiken tot ver over de perceelsgrenzen en hangen over de garages. De boom zal worden gesnoeid onder auspiciën van een boomchirurg.

- De nieuwbouw omvat een gelijkvloerse verdieping met doorgang naar het overdekte parkeerterrein en 3 overdekte parkeerplaatsen. Alle autostaanplaatsen zijn bestemd voor klanten van het hotel en het koetshuis. De twee afsluitbare garages zijn toegankelijk via 2 garagepoorten. De fundering van dit gebouw zal gebeuren volgens stabiliteitsstudie. Er wordt een egalisatielaag voorzien, een draagvloer van 23 centimeter en een akoestische isolatie van 5 centimeter. De eengezinswoning met onderliggende parkeergelegenheid zal niet onderkelderd zijn. (Figuur 9)

- De nieuwbouw omvat dus tevens een appartement met beperkt terras. De woning wordt ontsloten via de koetsdoorgang, langs de tuin en via het privéterras. Het terras dient enkel voor de woning. Het gelijkvloers bevat een inkomhal, zitruimte, eetkamer en keuken met bijkeuken. De verdieping bevindt zich onder het dak en bevat 2 slaapkamers met individuele badkamer.

- De binnentuin en de rest van het kadastraal perceel blijven ongewijzigd.

- Het achtergelegen parkeerplein wordt aangelegd in waterdoorlaatbare afwerking. Het huidige parkeerterrein (90 m²) dient immers te worden heraangelegd na de graafwerken voor de septische putten en funderingen. Het huidige parkeerterrein wordt dus enkel uitgebroken en vervangen door een parkeerterrein met waterdoorlatende verharding.

- De oprichting van de eengezinswoning vereist een aangepast rioleringsstelsel op eigen terrein. De bestaande aansluiting op het openbare stelsel bevindt zich heden ter hoogte van het Koetshuis. Om de vereist putten te kunnen onderbrengen en aansluiten op de riolering met een natuurlijk verval is een nieuwe/vervangende aansluiting nodig ter hoogte van de eengezinswoning. De bestaande aftakking van het rioleringsstelsel is vermoedelijk gepositioneerd aan de bestaande centrale koetspoort van het koetshuis. In de nieuwe situatie wordt een gescheiden aansluiting voorzien aan de eengezinswoning omwille van het niveauverschil van het terrein tussen de eengezinswoning en het koetshuis. Er wordt voor de eengezinswoning een septische put van 2000 liter voorzien, overeenkomstig het inwonersequivalent van ca. 6 personen. Deze wordt gesitueerd onder de garage op het gelijkvloers. De nieuwe regenwaterput van 5000 liter wordt onder het parkeerterrein geplaatst, zo ver mogelijk van de zijperceelsgrens met de Ridderstraat 7. De overloop wordt voorzien langs de parkeergarage en aangesloten op de nieuwe huisaansluitput RWA aan de straatkant. De overloop van de septische put komt toe op een sifonput, daaraan gekoppeld komt het grijs water van sanitair en keuken toe. De contouren van de geplande riolering én putten is weergegeven op Figuur 8: Inplantingsplan rioleringen. (Bron: Opdrachtgever). Er wordt énkel een uitgraving voorzien ter hoogte van de geplande rioleringen en putten.

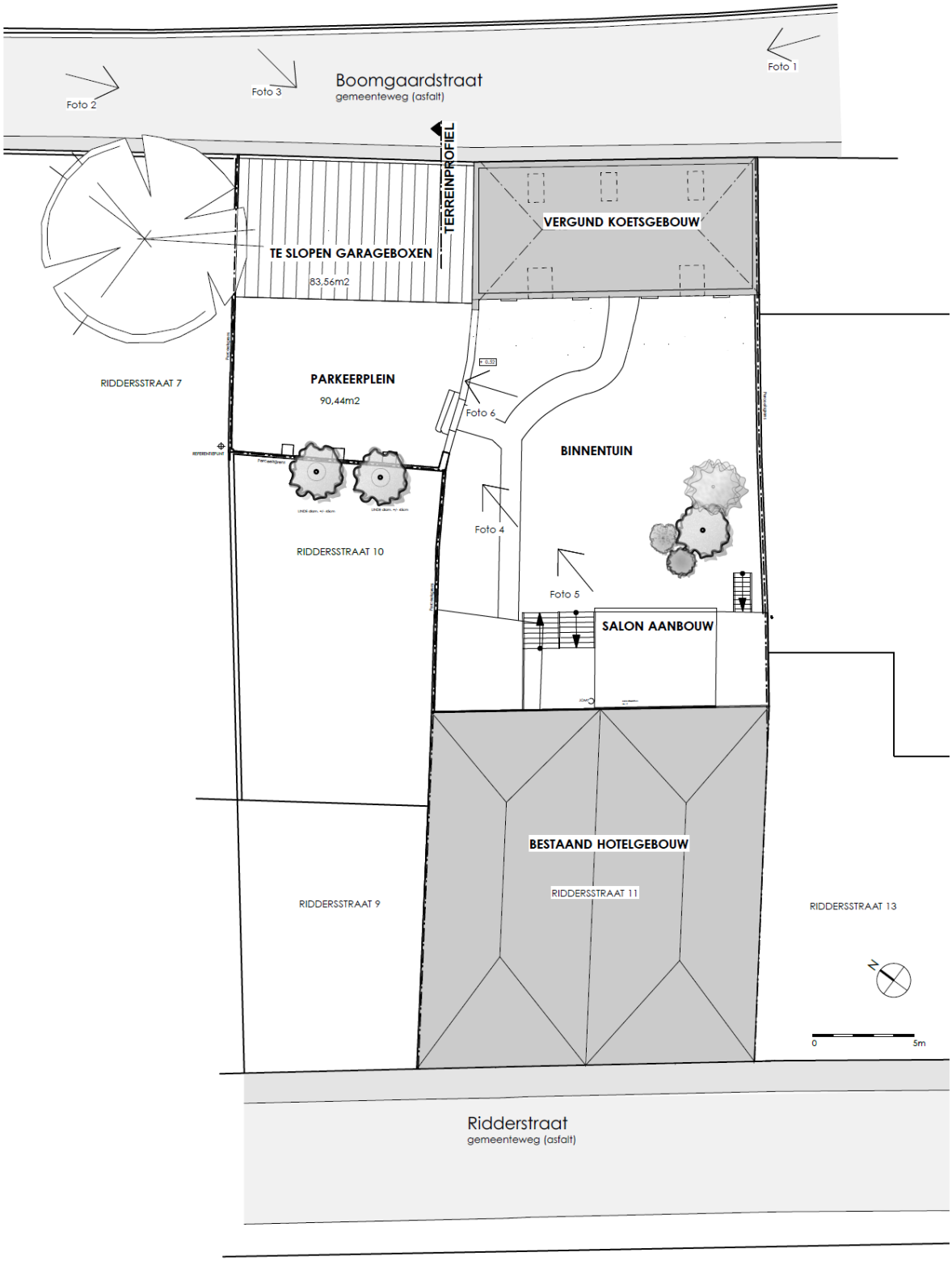
Voor een overzicht van de verschillende plannen zie tevens **Bijlage 1 – Bouwplannen.**

Bijkomende informatie van architect Vermeersch[1]:
De fundering zal waarschijnlijk gebeuren op compacte palen, t.g.v. de onstabiele bodem. Meer bepaald gaat het in dit geval om een plaatselijk wat verzwaarde betonplaat (‘ ringbalkje’) die plaatselijk op die palen steunt.

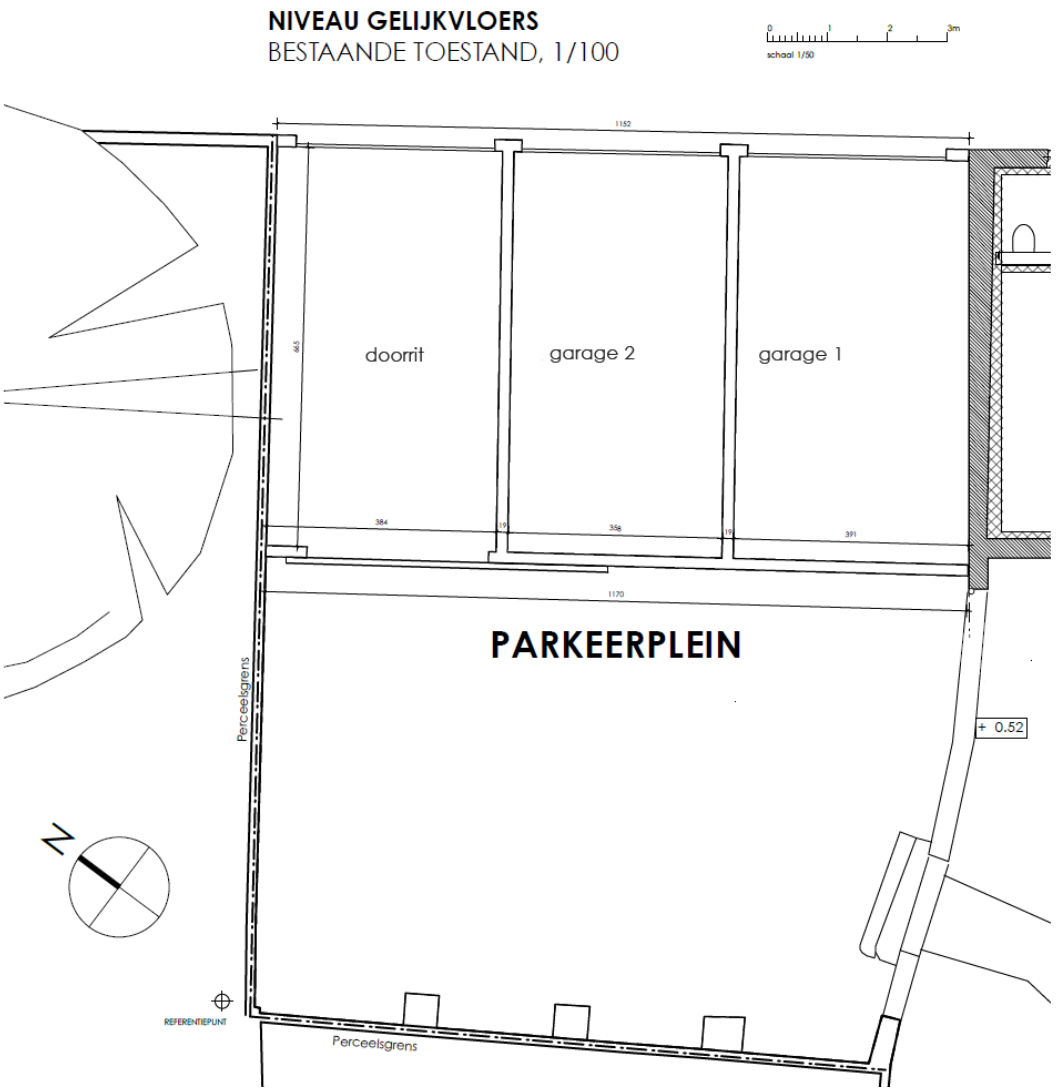
Wat het parkeerplein betreft, wordt dit deel van het plangebied afgraven tot op ca. -40cm (onderfundering + gestabiliseerd zand + afwerking klinker of dal).

Verder is de opzet van zowel riolering als fundering om net zo weinig mogelijk grondverzet te hebben (en zo de mogelijke wortels van aanpalende boom maximaal te vrijwaren)

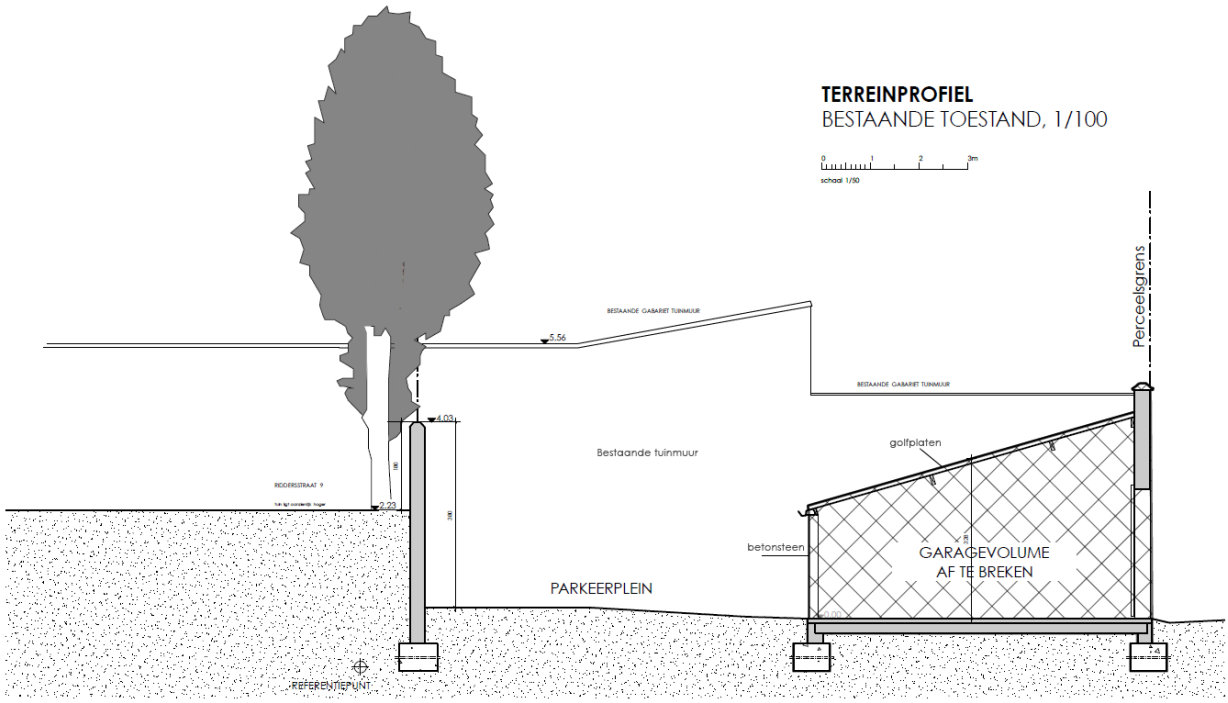
[1] Schriftelijke mededeling S. Vermeersch 30/10/2017



Figuur 3: Inplantingsplan bestaande toestand. (Bron: Opdrachtgever)



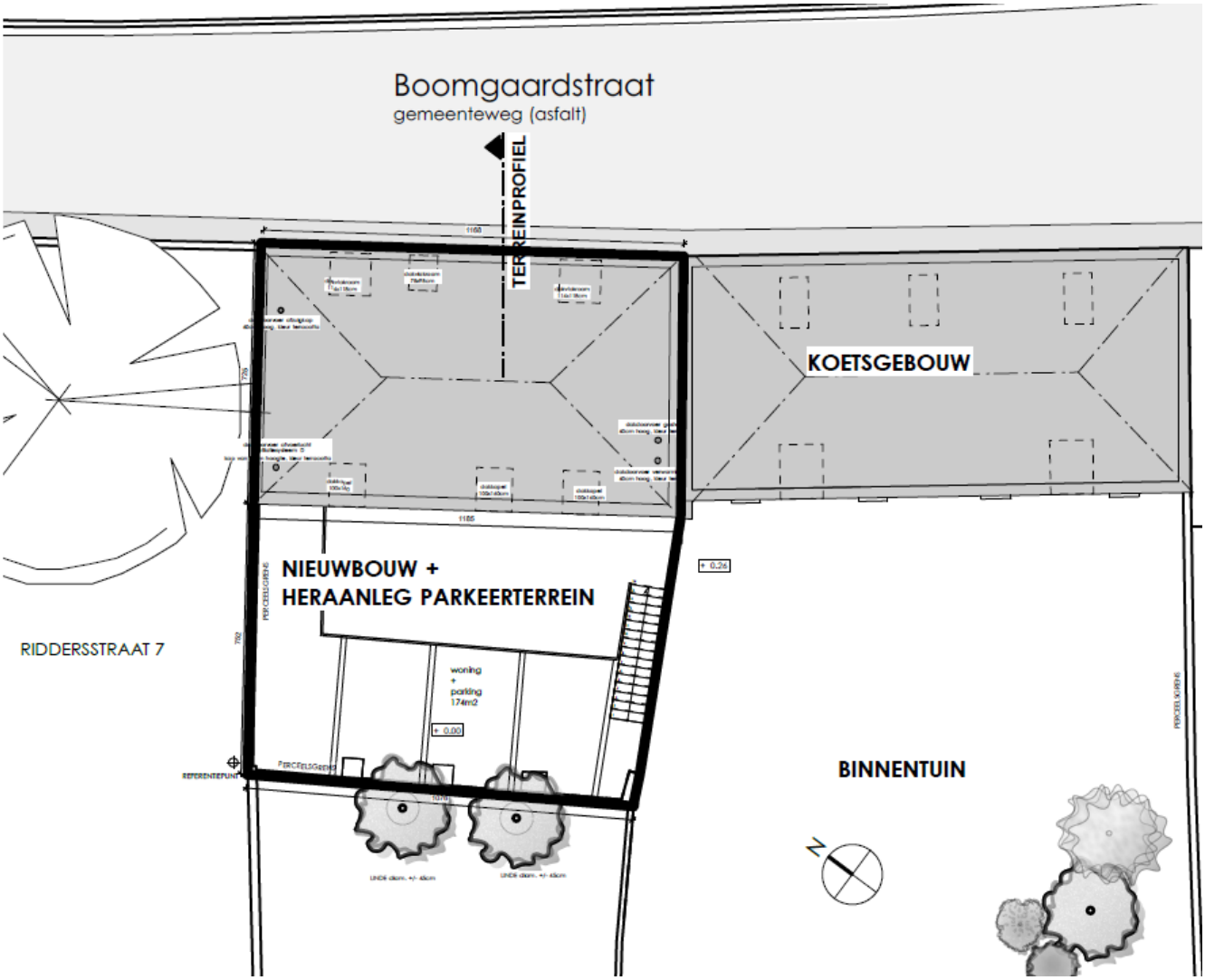
Figuur 4: Grondplan bestaande toestand. (Bron: Opdrachtgever)



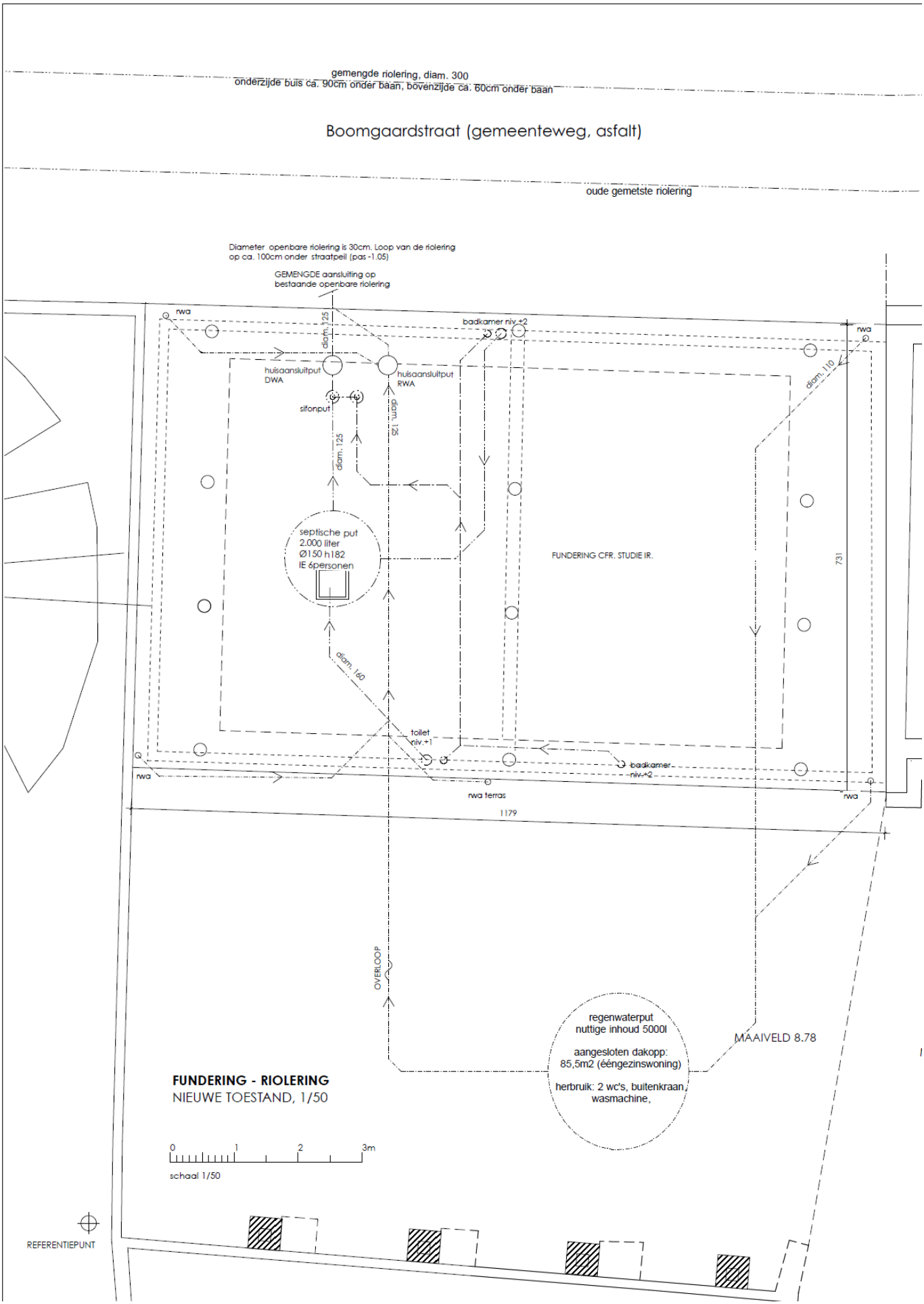
Figuur 5: Terreinprofiel bestaande toestand. (Bron: Opdrachtgever)



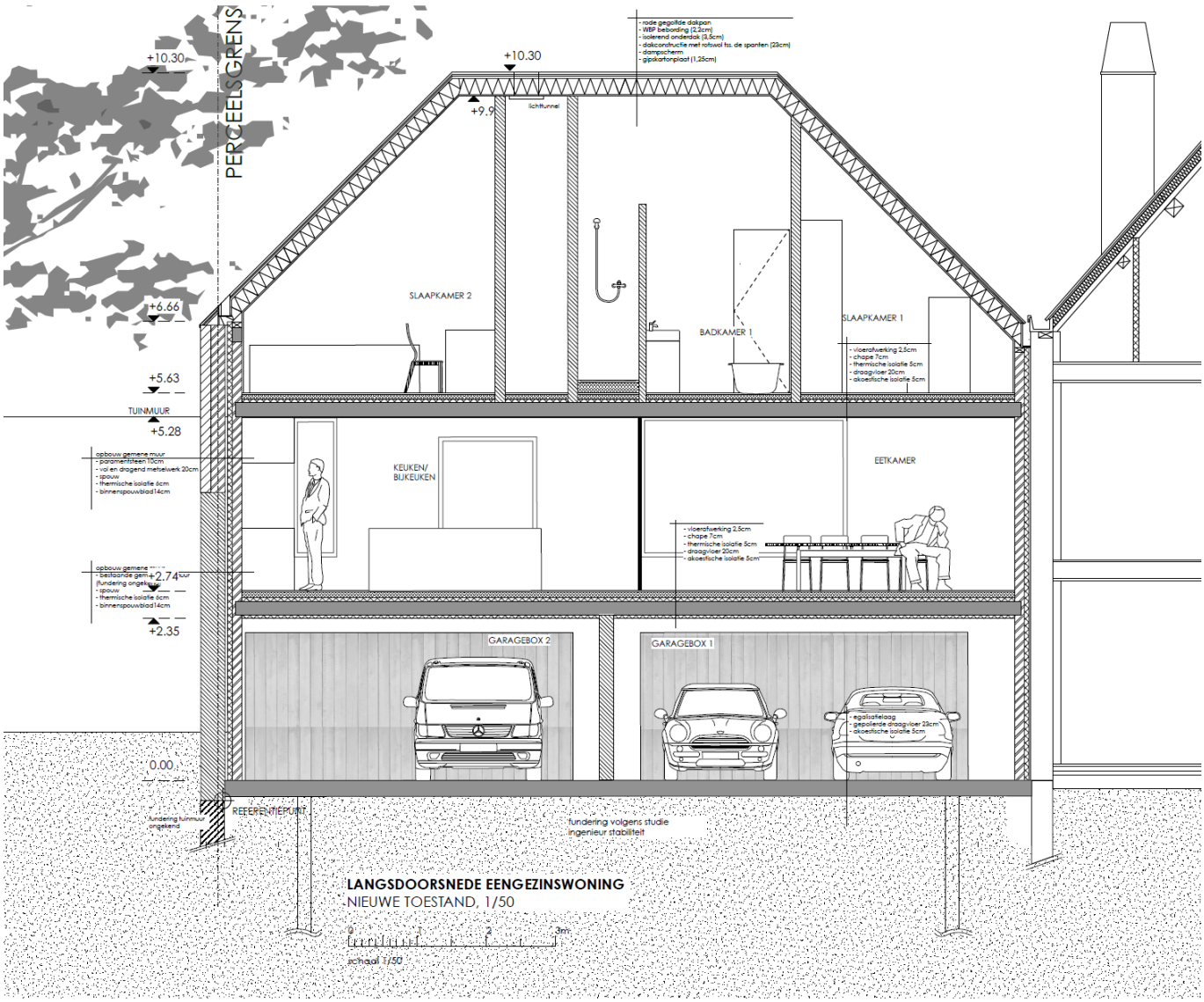
Figuur 6: Gevel Boomgaardstraat bestaande toestand. (Bron: Opdrachtgever)



Figuur 7: Inplantingsplan nieuwe toestand. (Bron: Opdrachtgever)



Figuur 8: Inplantingsplan rioleringen. (Bron: Opdrachtgever).



Figuur 9: Langsdoorsnede van de geplande eengezinswoning. (Bron: Opdrachtgever)

1.2.6 Onderzoeksmethode- en strategie

1.2.6.1 Methode

Het archeologisch potentieel drukt een verwachting uit ten aanzien van voorkomen, aard, gaafheid en conservering van de archeologische resten in de ondergrond van de planlocatie. Het archeologisch potentieel is gebaseerd op vier variabelen: fysisch-geografische situatie, bekende archeologische vindplaatsen, archeologische indicatoren en verstoringshistoriek.

1.2.6.2 Fysisch geografische situatie

Geologische, geomorfologische en bodemkundige data informeren over de genese van het landschap in het plangebied, de bodemopbouw en de ligging en de stratigrafische positie van sedimenten waarin archeologische fenomenen kunnen voorkomen. Een aantal (prehistorische) vindplaatstypen kunnen bovendien uitgesproken gekoppeld worden aan specifiek aanwijsbare landschapsvormen. De aardkundige data laten ook toe om een verwachting te formuleren ten aanzien van de verschijningsvorm, d.i. de conserveringsgraad van het archeologische erfgoed.
Volgend kaartmateriaal werd geconsulteerd t.b.v. de aardkundige analyse van de projectlocatie:

- Tertiair geologische kaart van Vlaanderen
- Quartair geologische kaart van Vlaanderen
- Bodemkaart
- Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen
- Hydrografische kaart van Vlaanderen
- Bodemerosie kaart
- Geomorfologische kaart

1.2.6.3 Bekende archeologische vindplaatsen

Dit wijst op vindplaatsen waar de fysieke neerslag van menselijke activiteiten uit het verleden reeds werd vastgesteld en gedocumenteerd. Om een overzicht te krijgen van de bekende archeologische vindplaatsen binnen het projectgebied werd de Centrale Archeologische Inventaris van Agentschap Onroerend Erfgoed geraadpleegd.

1.2.6.4 Archeologische indicatoren en cultuurhistorisch kader

Archeologische indicatoren omvatten diverse datacategorieën zoals resultaten van non-intrusieve archeologische prospectietechnieken (bijvoorbeeld vondstmeldingen van metaaldetectie), toevallige vondsten bij niet-archeologische graafwerken, maar vooral ook historisch-cartografische, iconografische data en fotocollecties.
Om bij deze casus inzicht te verwerven over de archeologische indicatoren in het plangebied werd onderstaand historisch kaartmateriaal geanalyseerd:

Bron	***Jaartal***	***Historische Situatie***
Deventerkaart	1560	Bebouwing
Plan van Marcus Gerards	1562	Verheven bebouwing ter hoogte van Ridderstraat, centraal open ruimte, tuinmuren
Guicciardini	1581	Bebouwing langsheen Ridderstraat en Boomgaardstraat, open binnenruimte
Sanderuskaart	1641	Bebouwing langsheen Ridderstraat en Boomgaardstraat, open binnenruimte
Kaart van Lobbrecht	1690	Woonblok
Kaart van Ferraris	1771-1777	Bebouwing
Primitief kadaster	1830	Bebouwing langsheen Ridderstraat en Boomgaardstraat, open binnenruimte
Popp Kadasterkaarten	1854	Bebouwing langsheen Ridderstraat en Boomgaardstraat, open binnenruimte
Primitief Kadaster	1889	Bebouwing langsheen Ridderstraat en Boomgaardstraat, open binnenruimte
Ministeriekaart	1950-1970	Bebouwing langsheen Ridderstraat en Boomgaardstraat, open binnenruimte

Op basis van dit kaartmateriaal kan de bewoningsgeschiedenis vanaf de tweede helft van de 16de eeuw vastgesteld worden en de eventuele gevolgen ervan op het archeologisch bodemarchief ingeschat worden.
Deze gegevens werden aangevuld met informatie afkomstig uit archeologische en historische literatuur, daarnaast is ook gebruik gemaakt van data over de lokale toponymie en geschiedenis.
De keuze van de bronnen is gebaseerd op graad van relevantie en toegankelijkheid.

Om het cultuurhistorische kader van het projectgebied in kaart te brengen, werd het kaartmateriaal beschikbaar op Geoportaal geconsulteerd.

1.2.6.5 Verstoringshistoriek

De verstoringsgraad van de planlocatie bepaalt in belangrijke mate de gaafheid en bewaringsgraad van het archeologische bodemarchief. Om een correcte inschatting van de verstoring van de bodem te kunnen maken kunnen allerhande bronnen van pas komen. Zo kan mondelinge informatie van vroegere gebruikers of bewoners, verslagen van bodemonderzoeken of informatie uit de aardwetenschappelijke kaarten een grote rol spelen bij het correct inschatten van de aanwezigheid en van de bewaringstoestand van de archeologische resten.

1.2.6.6 Algemene wetenschappelijke advisering en advies van specialisten

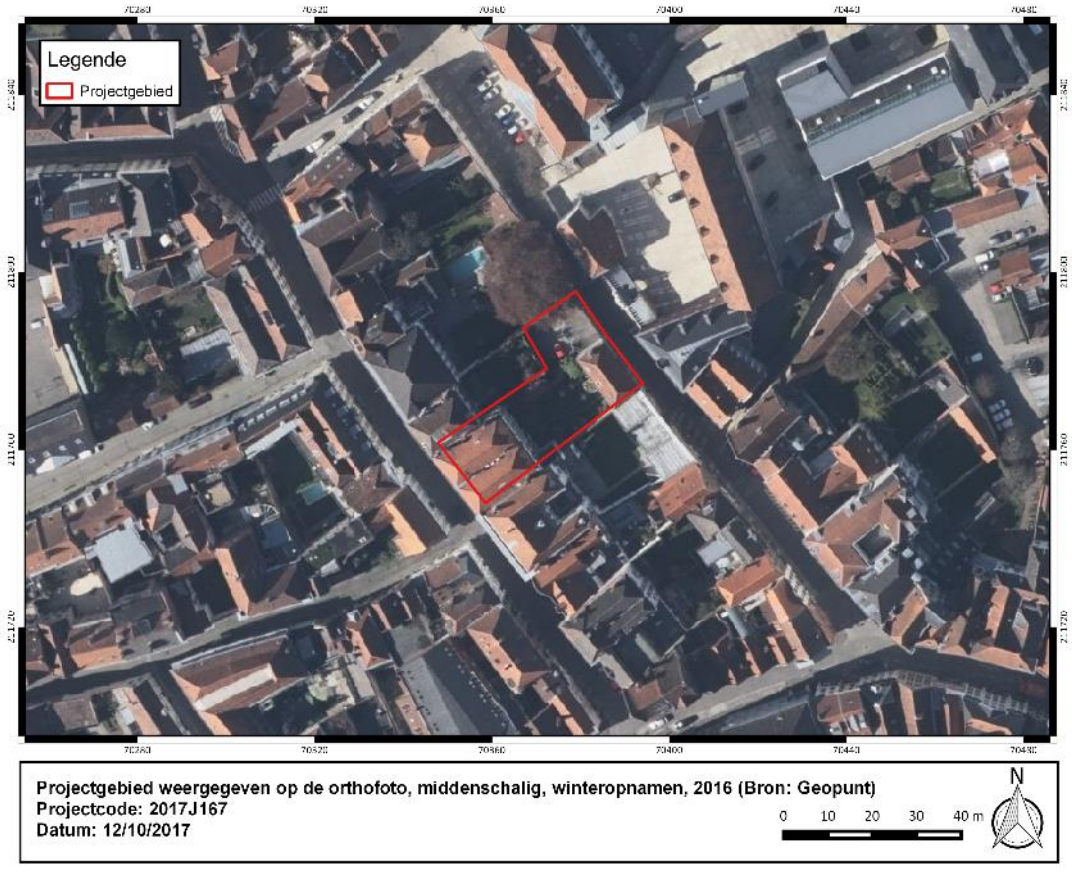
Advies werd gevraagd aan Raakvlak.

1.3 Assessmentrapport

Het assessmentrapport omvat alle relevante gegevens die over het projectgebied verzameld kunnen worden uit toegankelijke literatuur en kaartmateriaal, die bijdragen tot het gefundeerd inschatten van het archeologisch potentieel van het plangebied. Om dit laatste te bereiken worden de verzamelde gegevens met elkaar vergeleken, geconfronteerd en samengelegd. Dit rapport heeft als doel het plangebied binnen zijn archeologisch en landschappelijk kader te plaatsen, rekening houdend met de geplande bodemingrepen. De studie maakt gebruik van verschillende datasets, waarbij het uitgangspunt steeds het ontwerpplan van de toekomstige bodemingrepen is. Dit ontwerpplan wordt telkens geprojecteerd op de geologische, bodemkundige en historische kaarten. Alle kaartmateriaal werd vervaardigd met behulp van QGIS, een geografisch informatiesysteem.
Op basis van deze assessment van het projectgebied kan een gegronde argumentatie opgesteld worden over de noodzaak en het nut van al dan niet verder te nemen archeologische maatregelen, die uiteengezet worden in deel 2: het programma van maatregelen.

1.3.1 Ruimtelijke situering

Het onderzoeksterrein is gelegen in Brugge, provinciehoofstad van West-Vlaanderen. Het plangebied is omgeven door de Boomgaardstraat ten noordoosten en de Ridderstraat ten zuidwesten. De Boomgaardstraat, alwaar de uitbreiding zich zal situeren, is een straat met eenrichtingsverkeer in het verlengde van de Hoofstraat en richting Spinolarei. De straat heeft een stedelijk karakter met diverse top- en lijstgevels van 3 tot 4 bouwlagen. Ter hoogte van de Boomgaardstraat wordt het projectperceel geflankeerd door een tuinmuur aan de ene zijde en bebouwing aan de andere zijde.



Figuur 10: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2016 (Bron: Geopunt).

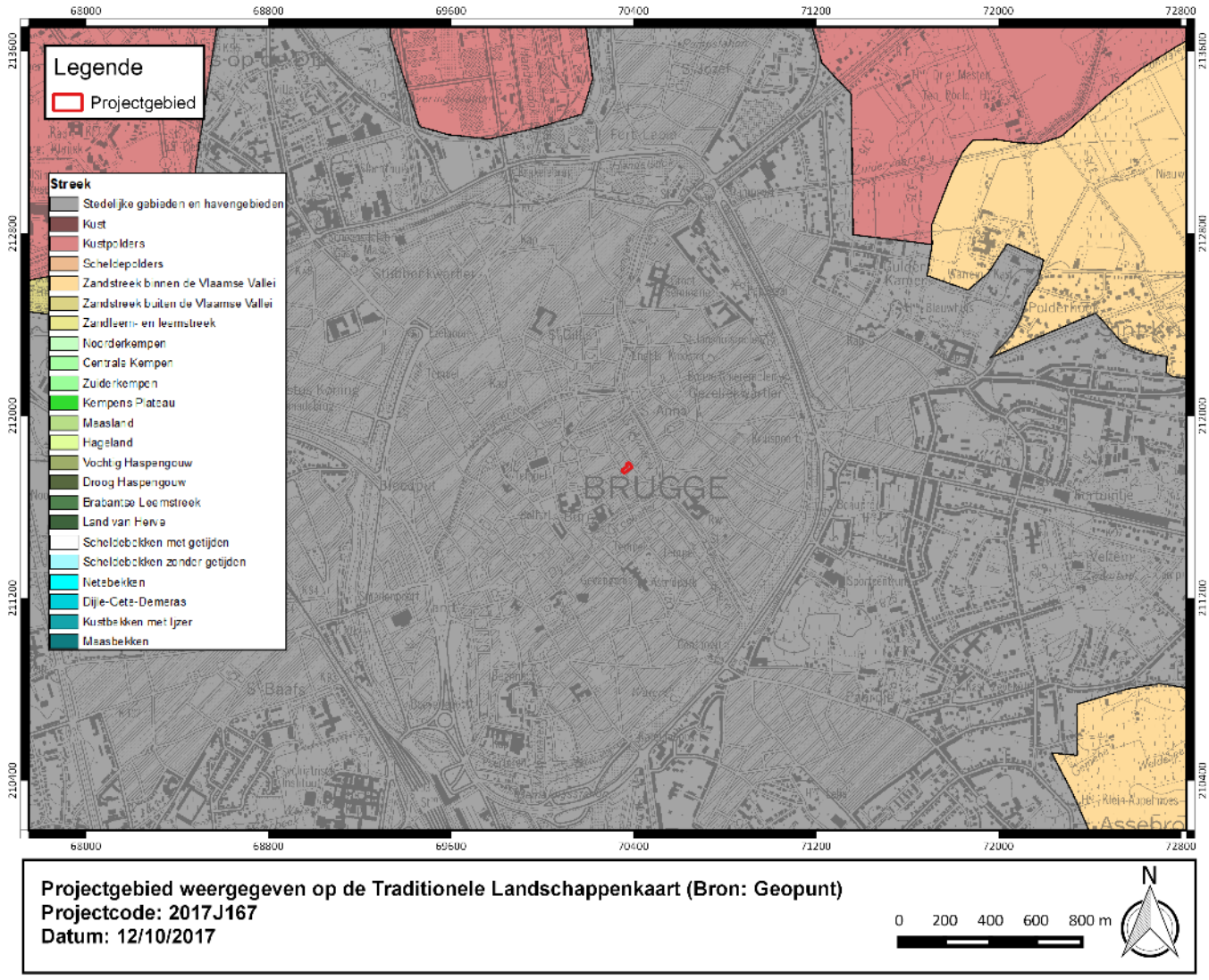
1.3.2 Beschrijving aardwetenschappelijke gegevens

Tabel 2: Overzicht van de aardwetenschappelijke gegevens.

Bron	***Informatie***
Traditionele landschappenkaart	Stedelijke gebieden en havengebieden
Tertiair	Lid van Vlierzele (Fm. Gentbrugge)
Quartair	Type 3: fluviatiele afzetting/eolische afzetting
Bodemtypes	OB
Potentiële bodemerosie	Geen info
Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen	Hoogte tussen ca. 6,5 en 8 m TAW
Hydrografie	Bekken van de Brugse polders (deelbekken: Kerkebeek) Waterlopen: Binnenarm Kanaal van Gent-Oostende

1.3.2.1 Traditionele landschappenkaart (geomorfologie)

Het projectgebied is gelegen in stedelijke gebieden en havengebieden.

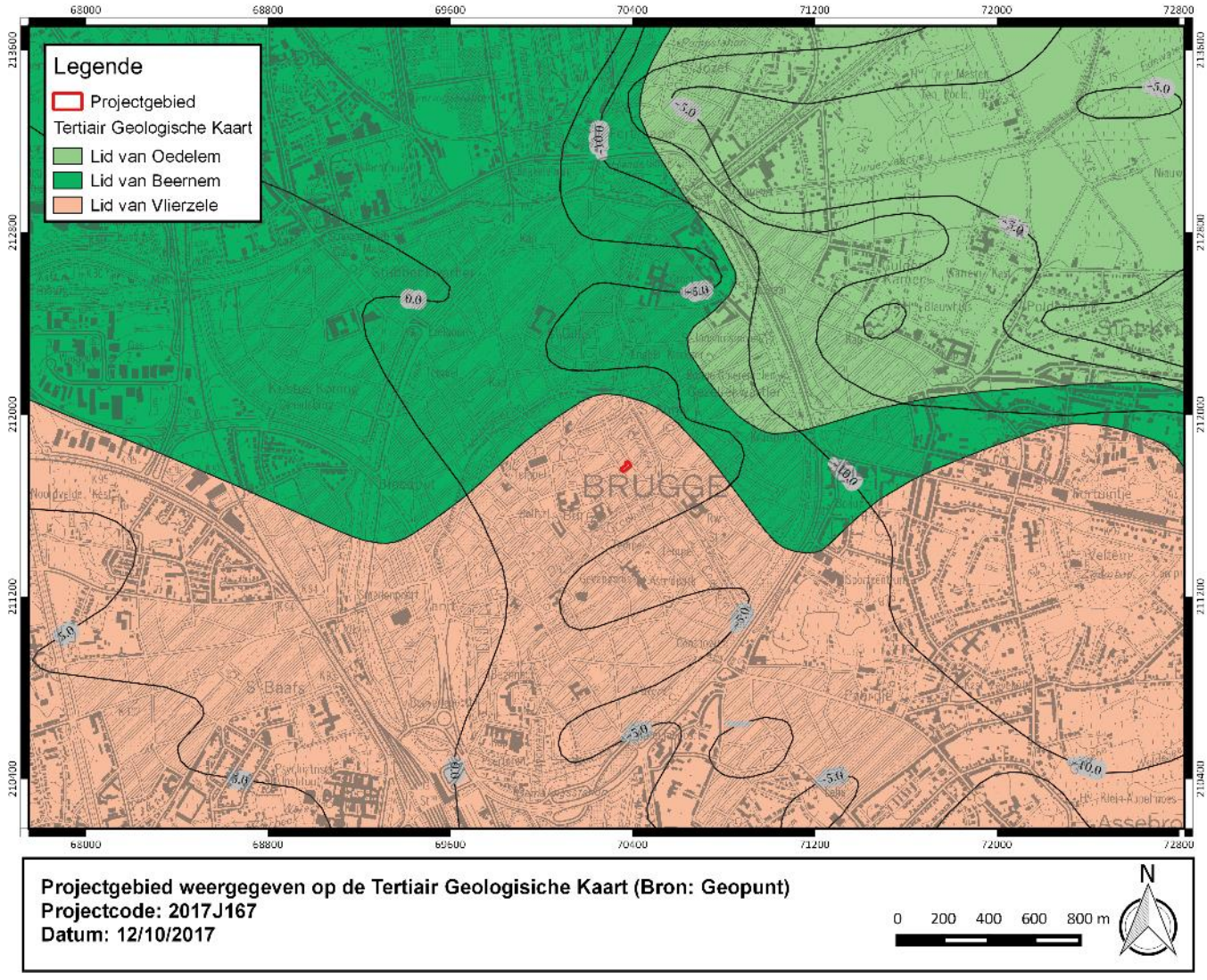


Figuur 11: Projectgebied weergegeven op de Traditionele Landschappenkaart (Bron: Geopunt).

1.3.2.2 Geologie

1.3.2.2.1 Tertiair

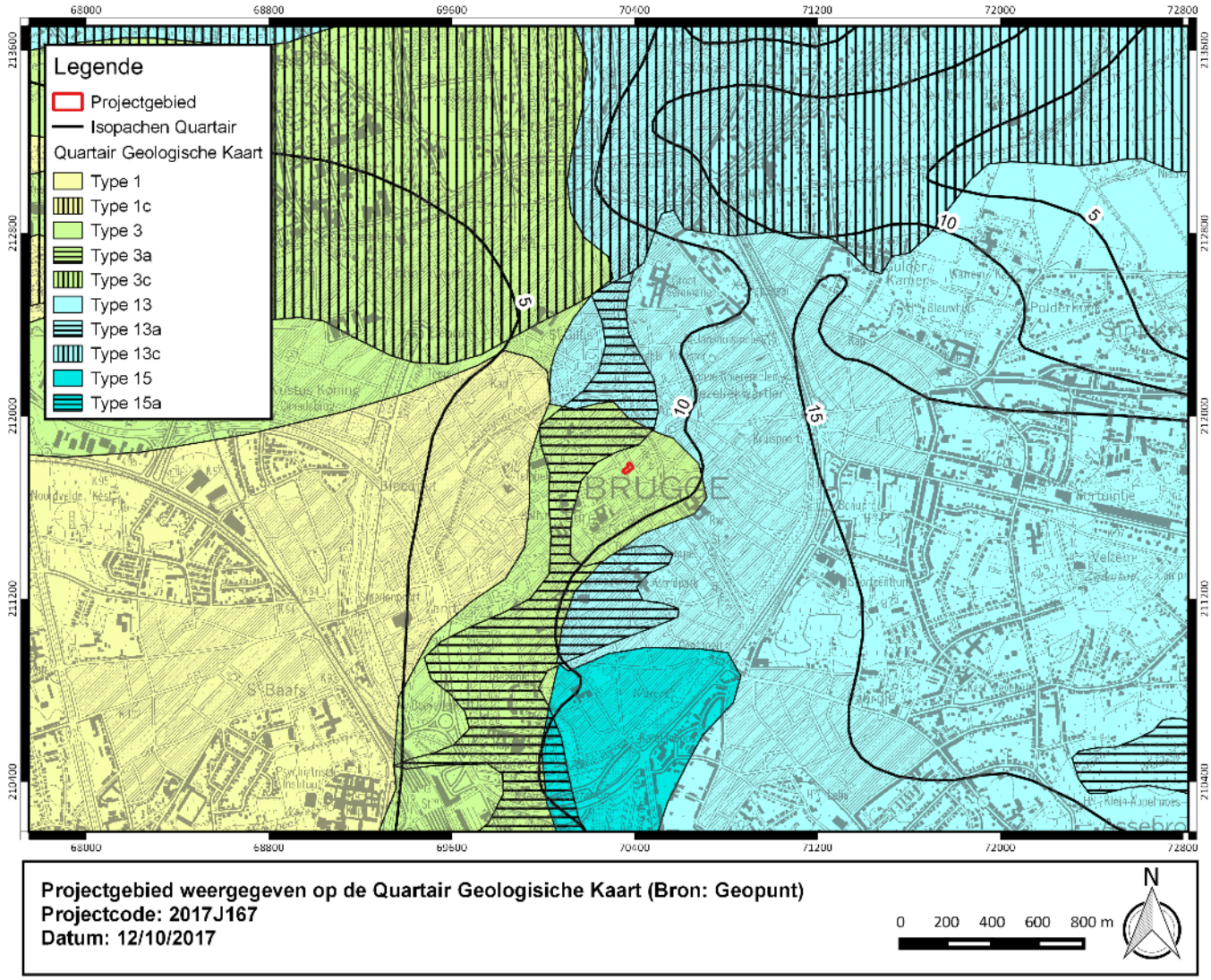
Het projectgebied bevindt zich in het **Lid van Vlierzele** (Formatie van Gentbrugge). De Formatie van Gentbrugge bestaat uit een afwisseling van kleïige siltige en zandige mariene sedimenten met enkele macrofossielen. Het is onderverdeeld in drie leden; van oud naar jong: het Lid van Merelbeke, het Lid van Pittem en het Lid van Vlierzele.
Het **Lid van Vlierzele** is een groen tot grijsgroen fijn zand dat een duidelijke horizontale of kruisgewijze gelaagdheid vertoont aan de top. Soms is het ook homogeen met veel tubulaties door bioturbatie. Deze zanden werden afgezet in een epicontinentale zee. Naar onder toe gaat het meestal over in een homogeen kleïig zeer fijn zand met kleilenzen. Bovenaan kunnen ook gedifferentieerde kleilagen voorkomen met humeuze intercalaties. De afzetting bevat slechts weinig macrofossielen. Harde zandsteenbanken komen regelmatig voor en werden vroeger plaatselijk aangewend als bouwsteen.



Figuur 12: Projectgebied weergegeven op de Tertiair Geologische Kaart (Bron: Geopunt).

1.3.2.2.2 Quartair

Het projectgebied is gelegen in het Quartair **Type 3**. Dit type bestaat uit een basis van fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan gevolgd door een eolische afzetting van het Weichseliaan tot mogelijk Vroeg-Holoceen (zandleem tot leem). Deze afzetting kan eventuele hellingsafzettingen bevatten van het Quartair.

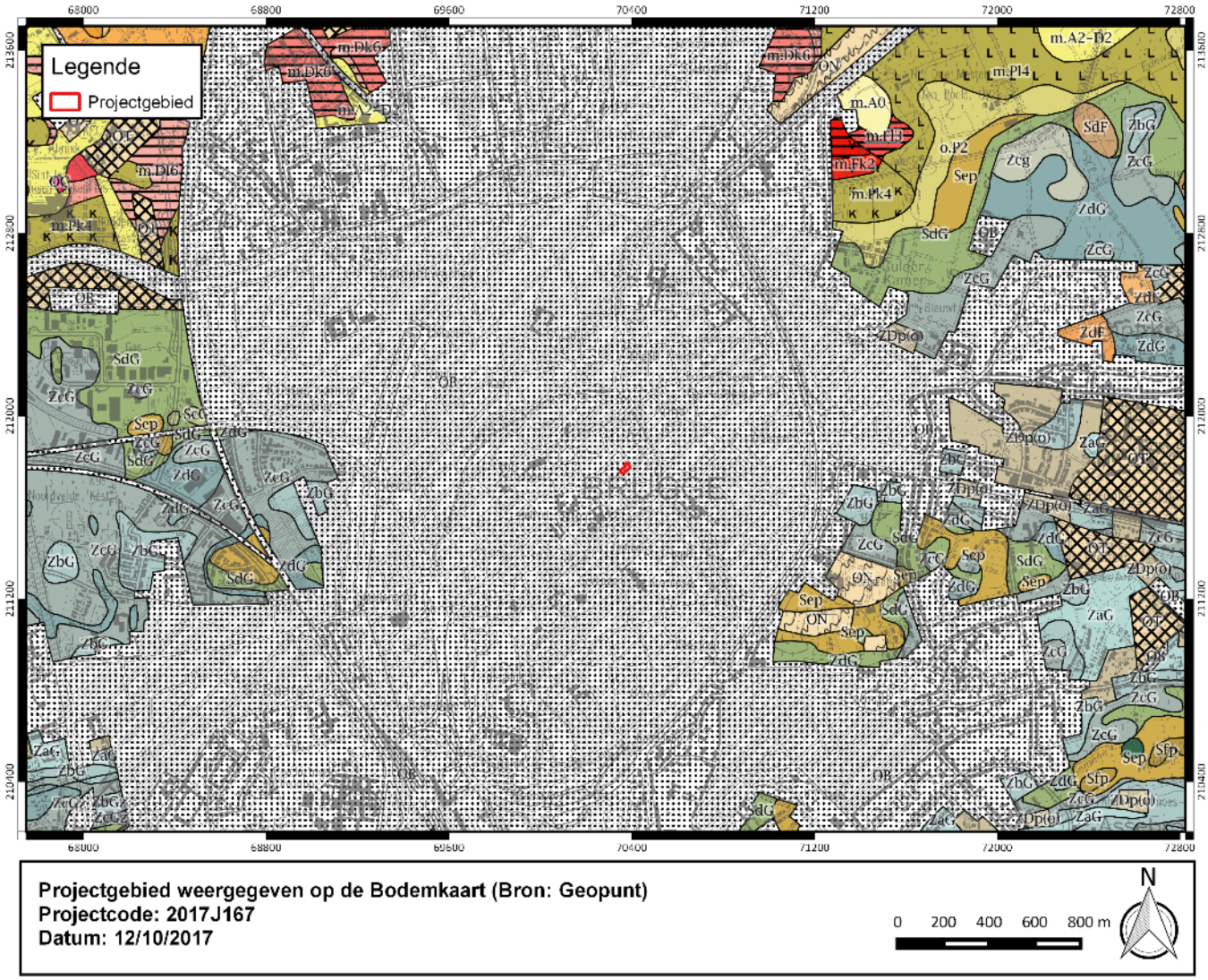


Figuur 13: Projectgebied weergegeven op de Quartair Geologische Kaart (Bron: Geopunt).

1.3.2.3 Bodem

1.3.2.3.1 Bodemtypes

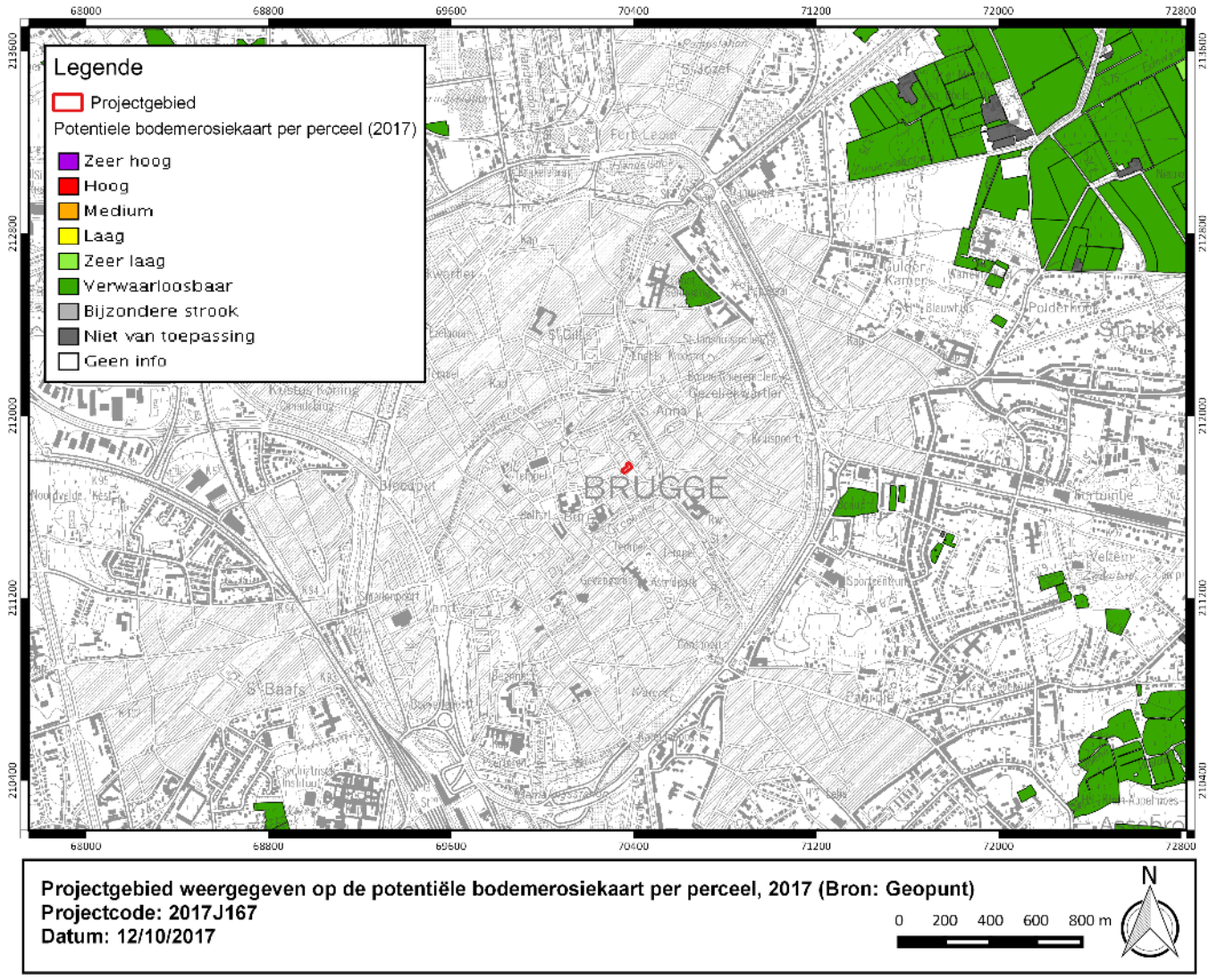
Het bodemtype **OB** is een kunstmatig bodemtype waarbij de natuurlijke bodem sterk verstoord kan zijn door de aanwezige verharding of bebouwing. Hierdoor is het niet altijd mogelijk de natuurlijke bodem te herkennen.



Figuur 14: Projectgebied weergegeven op de Bodemkaart (Bron: Geopunt).

1.3.2.3.2 Bodemerosie

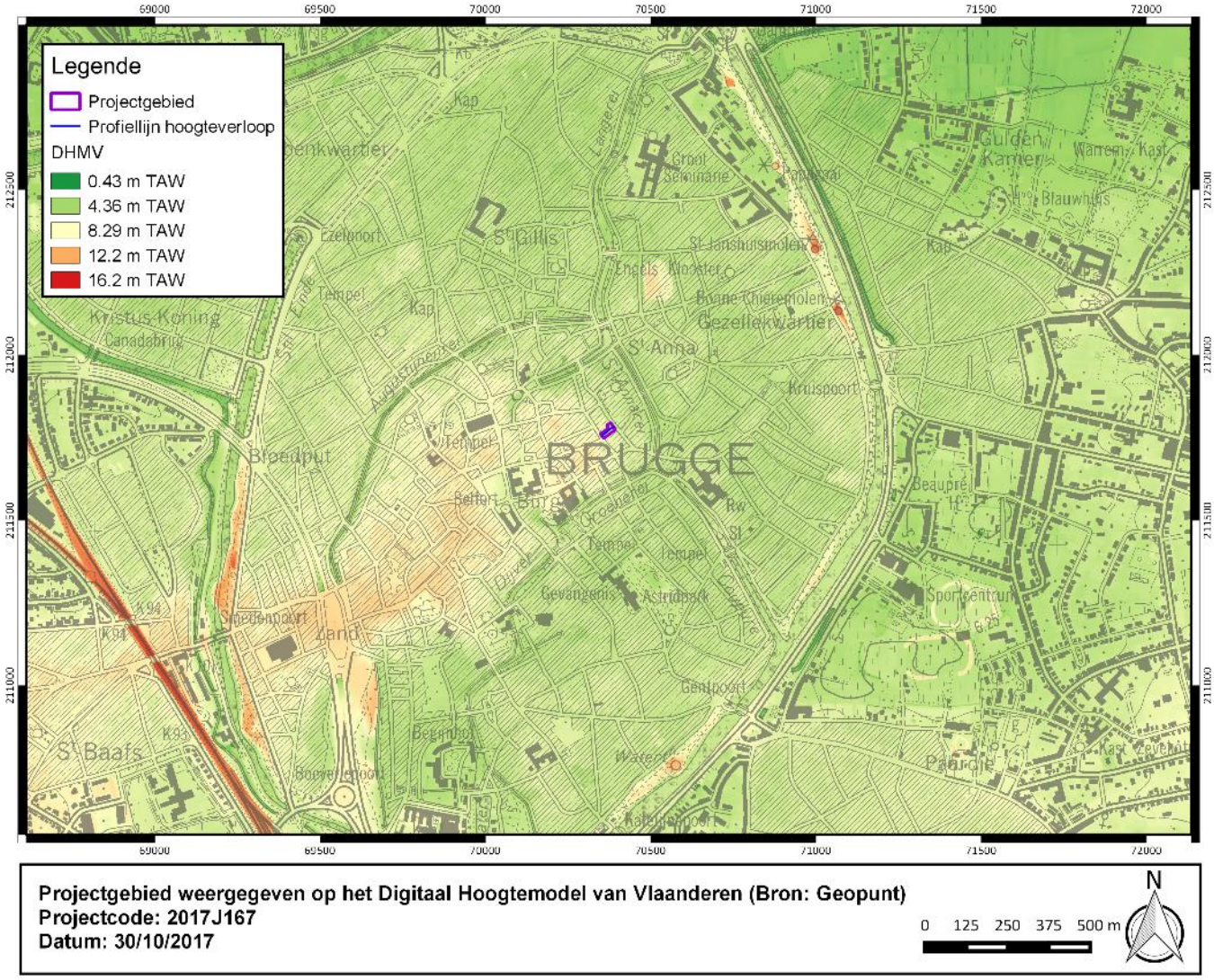
Er is geen info gekend betreffende de potentiële bodemerosie van het terrein.



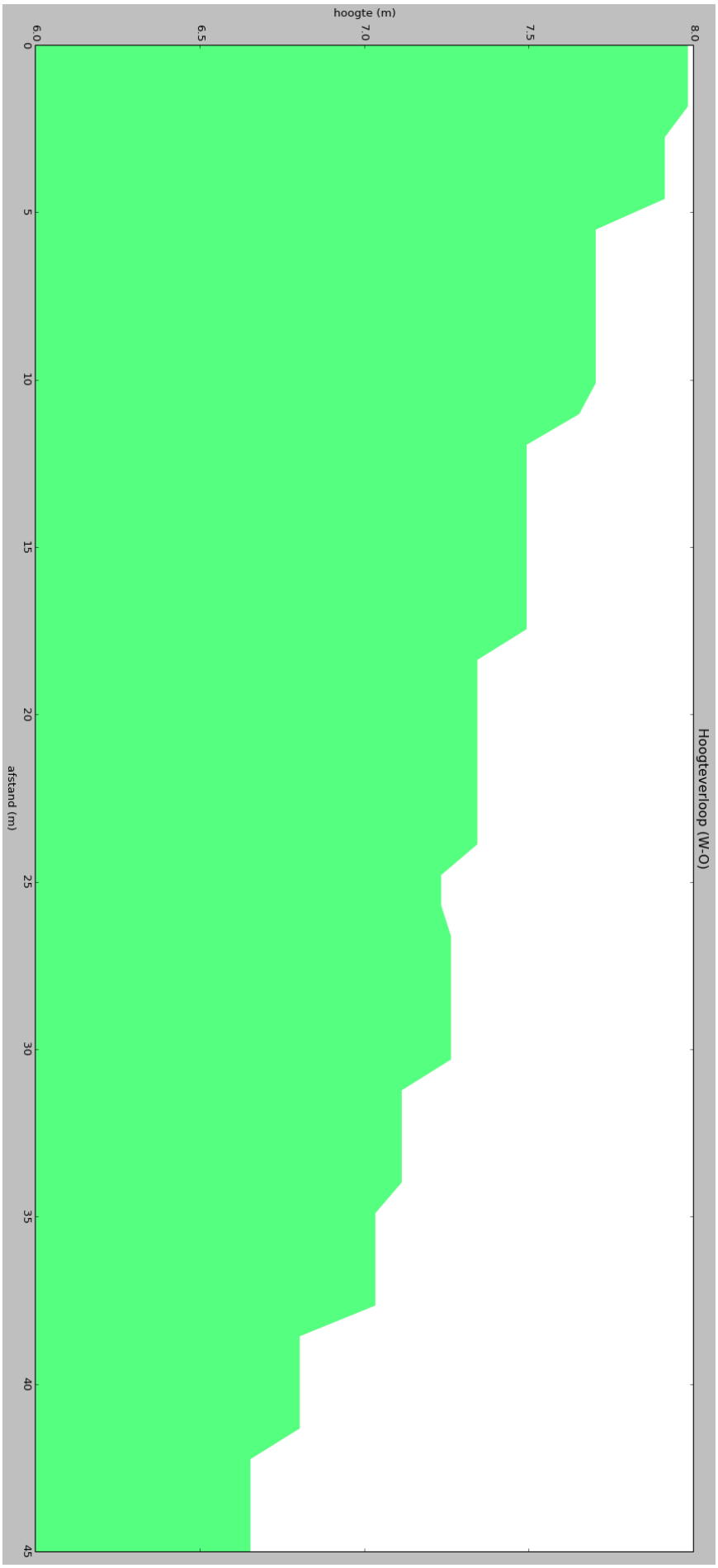
Figuur 15: Projectgebied weergegeven op de potentiële bodemerosiekaart per perceel, 2017 (Bron: Geopunt).

1.3.2.4 Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHMV) en hoogteverloop

Het projectgebied is gelegen op een hoogte tussen ca. 6,5 m TAW en 8 m TAW. Het ligt net op de uitloper van de zandrug aanwezig in Brugge die zich uitstrekt naar het westen toe. Hier kan ook verwezen worden naar Figuur 19-Figuur 21.



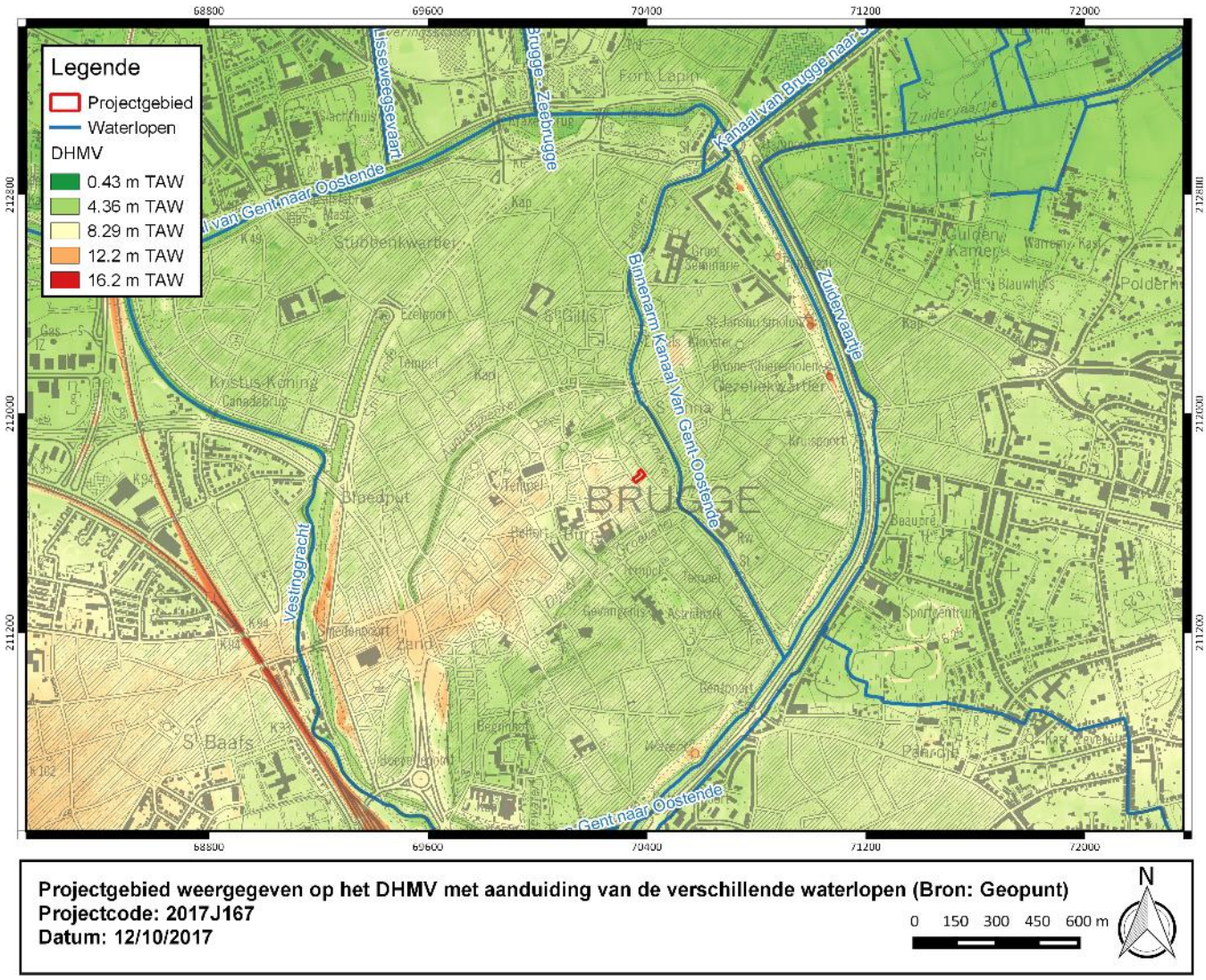
Figuur 16: Projectgebied weergegeven op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (Bron: Geopunt).



Figuur 17: Hoogteverloop van het projectgebied (van west naar oost) volgens de profiellijn weergegeven op het DHMV (bron: Geopunt).

1.3.2.5 Hydrografie

Het projectgebied is gelegen in het bekken van de Brugse Polders (deelbekken: Kerkebeek). Ten oosten stroomt de Binnenarm Kanaal Van Gent-Oostende.



Figuur 18: Projectgebied weergegeven op het DHMV met aanduiding van de verschillende waterlopen (Bron: Geopunt).

1.3.3 Gekende archeologische waarden

1.3.3.1 Historisch en cartografisch onderzoek

1.3.3.1.1 Historische achtergrond

Dit overzicht is grotendeels gebaseerd op de recente publicatie *Op het Raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*[2].

1.3.3.1.2 Prehistorie

De oudste sporen op het huidig grondgebied van Brugge dateren uit het einde van de oude steentijd, meer bepaald uit het Allerød (11.950 - 10.760 v.Chr.)[3]. Menselijke aanwezigheid (van het type Federmesser-cultuur) werd o.a. vastgesteld in Steenbrugge en Rijckevelde. Het gaat om een kleine groep jagers-verzamelaars die kortstondig verbleven op deze locaties.
De middensteentijd (ca. 10.000 - 5.000 v.Chr.) wordt gekenmerkt door een opwarming van het klimaat. Jagers-verzamelaars vestigen zich in deze periode op de hogere dekzandruggen, zoals bijvoorbeeld op de helling van de dekzandrug ten noorden van de Assebroekse Meersen en op de rug die de Meersen scheidt[4].

De evolutie van jagers-verzamelaars naar sedentaire boeren, die zelf voedsel produceren en dieren domesticeren, vindt plaats rond ca. 5000 v.Chr. In de omgeving van Brugge ontbreken (voorlopig) sporen uit het vroege neolithicum[5]. Vondsten uit deze periode komen voor als residueel materiaal, m.a.w. oudere vondsten in jongere contexten. De gepolijste bijlen die de voorbije decennia op het grondgebied van Brugge aangetroffen zijn, zijn ruim te situeren in de midden of late nieuwe steentijd en het begin van de vroege bronstijd[6]. Bewoningssporen *in situ* werden bijvoorbeeld aangetroffen in Sint-Michiels (Brugge).
Enkele vondsten uit de binnenstad dateren uit het einde van de nieuwe steentijd (ca. 2000 v.Chr.). Een klokbeker en een vuursteenafslag werden aangetroffen op de rand van een natuurlijke depressie, opgevuld met veen. Deze situeerde zich ter hoogte van de Willemstraat[7]. Fragmenten van een tweede klokbeker werden aangetroffen ter hoogte van de Boeveriepoort, nabij het onderzoeksterrein[8]. Vermoedelijk leefde de klokbekercultuur in onze streken door tot ca. 1800 v.Chr.

Door de afnemende snelheid van de zeespiegelstijging is de volledige kustvlakte rond ca. 1000 v.Chr. geëvolueerd tot een veenlandschap. Het onderzoek van de voorbije decennia heeft heel wat informatie opgeleverd over de grafcultus uit de bronstijd. Op het grondgebied van Brugge zijn diverse voorbeelden van circulaire grafheuvels gekend. Nederzettingssporen uit deze periode daarentegen komen slechts zeer beperkt voor. Er kan verwezen worden naar sporen, aangetroffen in Sint-Andries (site Refuge en site Kosterijstraat)[9].

Tijdens de ijzertijd, vanaf ca. 800 v.Chr. wordt de kustvlakte gekenmerkt door erosie en een sterke uitbreiding van het net van getijdengeulen. Zgn. La Tène-aardewerk werd aangetroffen bij werken aan een huizenblok tussen het Biskajerplein, de Wijnzakstraat en het Sint-Jansplein[10]. Gelijkaardig aardewerk werd ook aangetroffen op de eerder vermelde site Refuge.

[2] HILLEWAERT E.A. 2011.
[3] VAN ACKER 1986, 96.
[4] SOERS 1987, 33-35
[5] HILLEWAERT E.A. 2011, 22.
[6] HOLLEVOET & HILLEWAERT 1997/1998, 193.
[7] DE WITTE 1992, 33-45.
[8] HOLLEVOET E.A. 2011, 26.
[9] HILLEWAERT 2003, 264.
[10] HILLEWAERT 1995B. HILLEWAERT 1996.

1.3.3.1.3 Romeinse periode

Gezien de locatie van het projectgebied in de historische binnenstad van Brugge, werd ervoor geopteerd om in dit overzicht enkel de belangrijkste Romeinse vondsten/vindplaatsen in het centrum van de stad te belichten.

Eerst en vooral dient gefocust te worden op het Romeinse wegennet en het verloop hiervan binnen de begrenzing van de binnenstad[11]. Het is algemeen bekend dat de Steenstraat een aftakking is van de baan Cassel – Doornik. Deze weg vertrekt vanuit Steenvoorde en loopt over Poperinge en Werken (gem. Kortemark) tot Brugge. Hier sluit de weg ten westen van de Smedenpoort aan op de Zandstraat. Hoe de weg vanaf de Smedenpoort precies verloopt, blijft nog steeds onderwerp van vele discussies[12]. In elk geval zal de omgeving van de Zilverstraat doorkruist zijn, waarna de weg de huidige Markt dwarste en verder liep richting Burg. In deze zone moet zich een brug bevonden hebben, die de oversteek over de Reie mogelijk moest maken. Het verdere verloop is opnieuw onduidelijk. Mogelijk liep de weg ter hoogte van de Langestraat verder om het grondgebied Brugge via de Kruispoort te verlaten.

Hoewel de site Fort Lapin zich strikt genomen niet binnen de binnenstad bevindt, wordt het -gezien het belang van de nederzetting- toch kort vermeld[13]. Op het einde van de 19de eeuw werden n.a.v. de uitbouw van een nieuwe Brugse haven (het huidig Groot Handelsdok) verschillende Romeinse vondsten aangetroffen. De vele vondsten wijzen erop dat deze uitgestrekte site één van de belangrijkste sites uit de kuststreek was. In de onmiddellijke omgeving van deze site werden in de 19de eeuw ook restanten van Romeinse vaartuigen aangetroffen. Voor meer informatie kan verwezen worden naar *Een nieuwe kijk op de boot van Brugge*, gepubliceerd in *Op het Raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*[14].

Ook in de binnenstad kwamen reeds op verschillende plaatsen Romeinse sporen aan het licht[15]. Wat deze vindplaatsen betreft, is het belangrijk om een onderscheid te maken tussen de locaties waar residueel materiaal of losse vondsten aangetroffen zijn en de locaties waar effectief sporen *in situ* aangetroffen zijn. Wat de eerste categorie betreft, kan verwezen worden naar de volgende vindplaatsen: de Potterierei, de Snaggaardstraat, 't Zand, Zwijnstraat en Langerei 7[16].
Wat de sites met *in situ* bewaarde sporen betreft, kan vooreerst verwezen worden naar de site Wulpenstraat[17]. Deze Romeinse bewoningskern situeert zich vermoedelijk langs dezelfde getijdengeul als de site Fort Lapin, maar dan wel op de andere oever. De geul moet deel uitgemaakt hebben van een netwerk dat de verbinding vormde tussen de Reie en de getijdengeulen die de zee en het achterland verbonden. Het is aan te nemen dat de Reie via deze geul afwaterde in het overstromingsgebied. Vermoedelijk werd deze geul- of één van zijn vertakkingen- ook aangetroffen bij boringen langs de Verversdijk[18].
Ook op de Brugse Burg worden sinds de jaren zestig van vorig eeuw vondsten uit de Romeinse tijd aangetroffen. De meeste vondsten die *in situ* voorkwamen, kwamen aan het licht bij de bouw van de *Holiday Inn Crowne Plaza*[19]. De vondsten situeerden zich in de top van een veenlaag, die de opvulling vormde van een natuurlijke depressie. Deze depressie sloot duidelijk aan op de helling van de dekzandrug. Het is dan ook vrij waarschijnlijk dat het vondstmateriaal afkomstig is van een Romeinse nederzetting, die zich situeerde op de top van de dekzandrug.

[11] HOLLEVOET 2011A, 42-45.
[12] Mogelijke tracés zijn via de Noordzandstraat en het Sint-Amandstraatje of over de Zuidzandstraat en de Steenstraat (RYCKAERT 1991, 23).
[13] HOLLEVOET, 1991B, 46-50.
[14] VLIERMAN 2011, 49.
[15] HOLLEVOET 1991B, 51-52
[16] Respectievelijk: JACOBS & VERHAEGHE 1980, 82. HILLEWAERT 1991C. HILLEWAERT 2000A, 161. HILLEWAERT 1991D.
[17] HOLLEVOET 1991B, 52.
[18] HILLEWAERT 2000B, 155.
[19] THOEN 1991, 143-147.

Ter hoogte van de Zilverstraat werden verschillende sporen *in situ* aangetroffen, ingegraven in het dekzand[20]. Deze vondsten uit de 2de en 3de eeuw n. Chr. zijn interessant, rekening houdende met het feit dat de Zilverstraat zich vlakbij het veronderstelde tracé van de Zandstraat situeert. Vermoedelijk strekte de nederzetting zich verder uit in noordelijke richting. Mogelijk moeten de vondsten die aangetroffen zijn aan de overkant van de Zilverstraat, op de locatie van het vroegere cinemacomplex Kennedy, eveneens met deze nederzetting in verband gebracht worden[21].
Het voorkomen van Romeinse sporen *in situ* lijkt ten oosten van de Reie beperkter. Hier kan verwezen worden naar de site Garenmarkt. Het aardewerk dat aangetroffen werd in een sterk organische opvullingslaag van een natte depressie, wijst op de aanwezigheid van een nederzetting in de onmiddellijke omgeving. Verdere gegevens m.b.t. deze bewoningskern ontbreken (voorlopig).

1.3.3.1.4 Vroege Middeleeuwen

Tijdens de Merovingische periode bevinden zich op het raakvlak van zandstreek en kustvlakte verscheidene nederzettingen. In de historische binnenstad daarentegen zijn slechts weinig Merovingische vindplaatsen bekend; in vele gevallen gaat het dan nog om sites waar vroegmiddeleeuwse vondsten voorkomen in jongere contexten. Voorbeelden hiervan zijn de site Zwijnstraat en de Burg[22]. Wat de Burg-site betreft, dient wel een mogelijk laat-Merovingisch/vroeg-Karolingisch haardje in de hoek van het Oude Gerechtsgebouw en de Griffie vermeld te worden[23]. Wat de *in situ* vondsten in de historische stadskern betreft, kan verwezen worden naar de site Sint-Jansstraat[24].

Het gebied, waaruit het latere Brugge zou ontstaan, maakte tijdens de vroege middeleeuwen deel uit van tenminste 2 verschillende administratieve eenheden, nl. de *pagus Flandrensis* en de *pagus Rodanensis*[25]. Volgens de hypothese van J. Noterdaeme ontstond het latere Brugge op de grens van twee uitgestrekte oerparochies die deel uitmaakten van die administratieve districten, nl. Snellegem (*pagus Flandrensis*) en Sijsele (*pagus Rodanensis*)[26]. Volgens deze hypothese functioneerde de Reie als grens van beide parochies. De Sint-Salvatorskerk en de O.L.V.-kerk zouden elk aan de uiterste rand van de moederparochie gebouwd zijn, respectievelijk op het grondgebied van de parochie Snellegem en op het gebied van de parochie Sijsele. Deze hypothese verklaarde o.a. de korte afstand t.o.v. de 2 kerken.
De stichting van de O.L.V.-kerk vanuit de moederkerk Sijsele kan bevestigd worden op basis van 11de- en 12de-eeuwse bronnen. Waarschijnlijk werd de O.L.V.-kerk kort na de Sint-Salvatorskerk gebouwd, vermoedelijk nog voor het einde van de 9de eeuw[27]. De stichting van de Sint-Salvatorskerk vanuit het Merovingische kroondomein van Snellegem is echter allesbehalve zeker[28]. Vooreerst bestaan hiervoor geen doorslaggevende bewijzen. Bovendien heeft archeologisch onderzoek aangetoond dat de O.L.V.-kerk gesticht werd ten westen van de Reie en niet op de rechteroever van de Reie, zoals algemeen aangenomen werd[29]. De O.L.V.-kerk werd m.a.w. gesticht op een terrein dat wellicht oorspronkelijk deel uitmaakte van de *pagus Flandrensis.* Dit doet de vraag rijzen of de O.LV.-kerk gesticht is, na de vereniging van de beide *pagi* en nadat de Reie haar grensfunctie verloren had.

Het voorkomen van twee parochiekerken op korte afstand van mekaar toont in elk geval dat de vroegmiddeleeuwse nederzetting welvarend was. Wat de ruimtelijke en functionele indeling van deze

[20] DE WITTE 1988, 18-20.
[21] HILLEWAERT 2004, ONLINE: http://www.raakvlak.be/nieuwsbrief.php?itemno=69
[22] HILLEWAERT 1991D.Hollevoet 1991,
[23] DE WITTE 1988, 26-27.
[24] HILLEWAERT 2000.
[25] HOLLEVOET 2011C, 103.
[26] NOTERDAEME 1957. NOTERDAEME & DEKKERS 1955. In de publicatie *Op het raakvlak van twee landschappen* wordt vermeld dat de stichting van de Sint-Salvatorsparochie onlangs door de archivaris van de abdij van Zevenkerken (Sint-Andries) in verband gebracht wordt met de heerlijkheid Ter Straeten (HILLEWAERT E.A. 2011, 112, voetnoot 170).
[27] MEIJNS 2011, 138-139.
[28] MEIJNS 2011, 139-140.
[29] HOLLEVOET 2011C, 103.

handelsnederzetting betreft, zijn de gegevens vrij beperkt. In elk geval stond de nederzetting via een haven en een getijdengeul rechtstreeks in verbinding met de zee. De naam Brugge zou etymologisch verwant zijn met het Scandinavische '*Bryggia*', wat verwijst naar een aanlegplaats[30]. De toponiemen Wic en Koetelwic, die voor het eerst voorkomen in 13de-eeuwse documenten, zijn mogelijk met deze haven in verband te brengen. De locatie van deze toponiemen is weliswaar onzeker. In het verleden werd aangenomen dat deze vroegmiddeleeuwse haven zich situeerde in de zone ten westen van de Lange Rei, meer bepaald ter hoogte van het Sint-Gilliskwartier[31]. Recentelijk wordt het toponiem Koetelwijk eerder gelokaliseerd ter hoogte van de Koningsbrug, die de Koningstraat verbond met de Spiegelrei[32]. Tot de 10de eeuw, en tijdelijk nog in de eerste helft van de 11de eeuw, konden zeeschepen de stad bereiken via de Lange Rei; ze meerden aan ter hoogte van de natuurlijke depressie van de Spiegelrei[33]. De bewoning geassocieerd met deze aanlegplaats situeerde zich in de zone van de Koningstraat tot het Sint-Jansplein, op een iets hoger gelegen deel net ten zuiden van de depressie. Het gebied ten noorden van de Spiegelrei was drassig en werd omwille van deze reden pas rond 1200 bouwrijp gemaakt.
De handelsnederzetting die geassocieerd dient te worden met de havenactiviteiten, wordt omwille van zijn vorm het 'Groot Vierkant' genoemd. Deze zone wordt begrensd door de Groene Rei en de Sint-Annarei; beide zijn segmenten van de natuurlijke loop van de Reie. Verder vormden ook de Spiegelrei en de Kraanrei de begrenzing van dit vierkant. Vermoedelijk behoort het bouwblok tussen de Steenstraat, Wollestraat, Oude burg en Simon Stevinplein tot deze oude bewoningskern[34].

Het handelscentrum wint aan belang, wanneer de graaf van Vlaanderen rond de Burg een eigen machtscentrum uitbouwt[35]. N.a.v. de invallen van de Noormannen werd een versterking opgericht, die de lokale bevolking moest beschermen. Wanneer deze versterking precies werd opgericht, is niet helemaal duidelijk. Op het burgplein werden ten noorden van de zandrug een gracht en een eerste wal/ophoging vastgesteld, die mogelijk in verband te brengen zijn met een eerste versterking. De restanten dateren uit het einde van de 9de eeuw[36]. Mogelijk kwam de versterking reeds onder Boudewijn I (837/840 - 879) tot stand.

1.3.3.1.5 Volle Middeleeuwen

In de historische binnenstad zijn slechts weinig contexten of vindplaatsen uit de volle middeleeuwen gekend. Mogelijk is dit o.a. het gevolg van de stand van het onderzoek. Tot één van de belangrijkste vindplaatsen behoort de Brugse Burg. Boven de hierboven besproken mogelijke restanten van de eerste versterking, werd een aanzienlijk ophogingspakket aangetroffen in associatie met een rij palen. Mogelijk gaat het hier om een verbreding van de zandrug, die op deze locatie opmerkelijk smal was. De palen dienden in dit geval wellicht ter bevordering van de stabiliteit. Op basis van dendrochronologie van de palen kon vastgesteld worden dat het ophogingspakket voor 950 tot stand gekomen is[37].

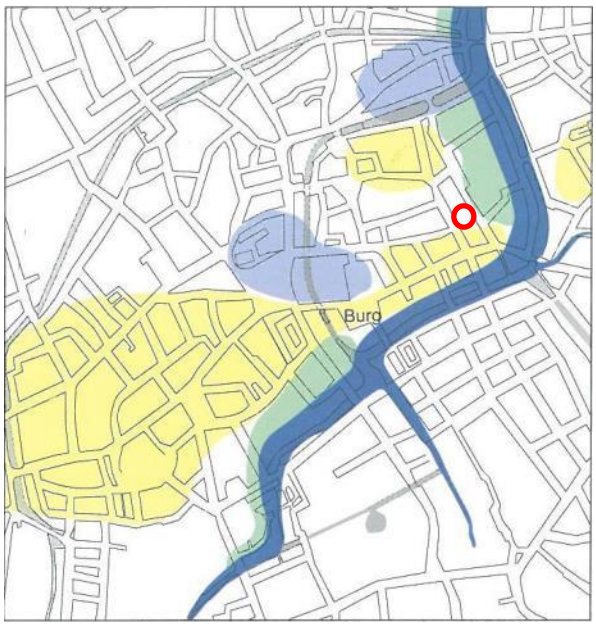
Rond de ophoging kwam in de depressie ten noorden van de zandrug een gracht met een breedte van ca. 12m voor.[38] Het boogvormige tracé van de gracht kon gevolgd worden vanaf de Hoogstraat, waar ze de zandrug waarschijnlijk doorsneed en aansloot op de Groene Rei. Het westelijke verloop kon slechts beperkt onderzocht worden tot onder het kapittelklooster. Het verdere verloop is onzeker. Mogelijk doorsneed de gracht opnieuw de zandrug en sloot ze aan op de depressie of de Groene Rei. Het is ook

[30] GYSSELING 1971. DE BRABANDERE 2010.
[31] DE SMET 1948. RYCKAERT 1991, 40. RYCKAERT 1972.
[32] DE MEESTER & SCHOTTE 2002.
[33] De havenactiviteiten in en rond de Spiegelrei liepen door tot in de 13de-14de eeuw.
[34] HOLLEVOET 2011C, 104.
[35] DHONDT 1957.
[36] DE WITTE 1991, 93-98.
[37] DE WITTE, VAN STRYDONCK ET. AL. 2000, 179-182.
[38] DE WITTE 1991, p.101

niet onmogelijk dat de gracht aansloot op een gracht, die zich tussen de Steenstraat en de Oudburg bevond en op die manier deel uitmaakte van de afbakening van een vroege stadskern.
Bovenop het ophogingspakket werd de Sint-Donaaskerk gebouwd. Het ging om een centraalbouw, meer bepaald een octogoon, omgeven door een ommegang. Ten westen van de ommegang situeerde zich de westbouw[39]. De opgraving heeft spijtig genoeg geen rechtstreekse gegevens opgeleverd om de eerste kerk te kunnen dateren. Dit geldt eveneens voor het kapittelklooster dat zich ten noorden van de centraalbouw, boven de gedempte burchtgracht, situeerde en volgens de opgravingsgegevens tot een jongere bouwfase dan de kerk behoorde. Op basis van de opgraving kan enkel gesteld worden dat voor en omstreeks 950 belangrijke bouwactiviteiten plaatsvonden op het Burgplein.
Op het Burgplein werd op verschillende locaties ook een veldstenen muur aangesneden, die een min of meer vierkant areaal begrensde. Het zgn. *castrum* situeerde zich rond de oorspronkelijke burchtgracht en rond de kapittelgebouwen. Vermoedelijk maakten ook torens deel uit van deze versterking[40].
Verder gegevens over de interne indeling van deze elitaire site ontbreken volledig.

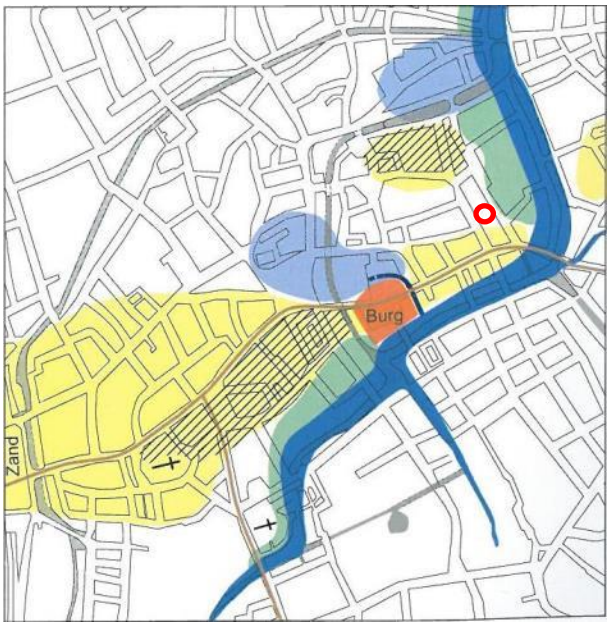
Stadshuizen uit de 10de-11de eeuw, zgn. Stenen, zijn in tegenstelling tot in andere steden, nagenoeg niet meer bewaard in de binnenstad. De vroegste resten van deze elitaire woningen zijn doorgaans te dateren in de 12de eeuw. Andere bewoningssporen uit de volle middeleeuwen, zoals ophogingspakketten, kuilen en grachten, komen wel verspreid in de binnenstad voor. Tot deze periode behoren bijvoorbeeld verschillende ophogingslagen en kuilen, aangetroffen aan de oostzijde van het Simon Stevinplein[41]. Diverse waarnemingen leverden ook gegevens op m.b.t. de zone tussen de Oude Burg en de Steenstraat in deze periode. Uit de waarnemingen kan afgeleid worden dat het gebied ten zuiden van de Oude Burg bij de bedding van de Dijver hoorde en zeker niet bewoond werd in deze periode[42]. Verder werden bij rioleringswerken in de Oude Burg verschillende kuilen uit de 11de/12de eeuw vastgesteld, wat aantoont dat het straatracé op deze plaats zeker niet oorspronkelijk is[43]. Tijdens het onderzoek n.a.v. de bouw van het concertgebouw op het Zand werden een laag uit de 9de-11de eeuw en een poel uit de 11de eeuw aangetroffen, die afgedekte werden door een steriel zandpakket, dat mogelijk in verband te brengen is met het uitgraven van de Reie door de zandrug omstreeks 1127-1128[44].
Volledigheidshalve dienen ook de site van het Bisschoppelijk Paleis en aan de Zwijnstraat vermeld te worden[45].

[39] DE VLIEGHER 1991.
[40] Mogelijk hoorde de veldstenen toren die in 1963 afgebroken werd naast het gouvernementspaleis tot deze versterking (DEVLIEGHER 1991, 84-89).
[41] HILLEWAERT 1995C.
[42] DE GRYSE & HILLEWAERT 2006, 54.
[43] HILLEWAERT 1995D.
[44] HILLEWAERT 2000A, 161.
[45] HILLEWAERT 2000, 158;



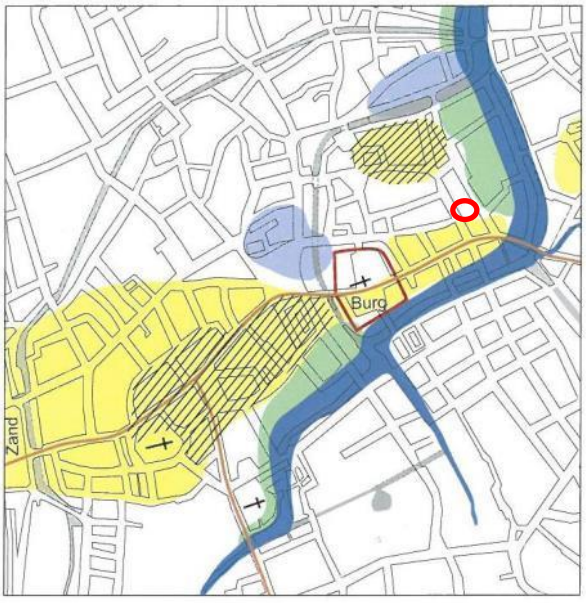
Figuur 19. Reconstructie van het landschap waarin de nederzetting die later Brugge genoemd wordt zal groeien.

Legende: midden blauw: Reie, lichtblauw: depressie, groen: overstromingszone van de Reie, geel: zandrug (HILLEWAERT E.A. 2011, 119)



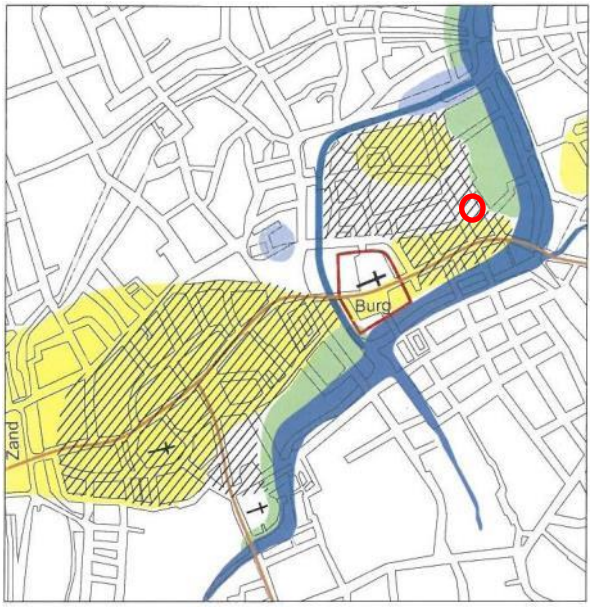
Figuur 20. Reconstructiekaart van het Brugse centrum in de eerste helft van de 10de eeuw

Legende: donkerblauw: burchtgracht, midden blauw: Reie, lichtblauw: depressie, groen: overstromingszone van de Reie, geel: zandrug, oranje: burchtzone, bruin: wegas, arcering: bewoning (HILLEWAERT E.A. 2011, 145)



Figuur 22. Reconstructiekaart van het Brugse centrum in de tweede helft van de 10de eeuw

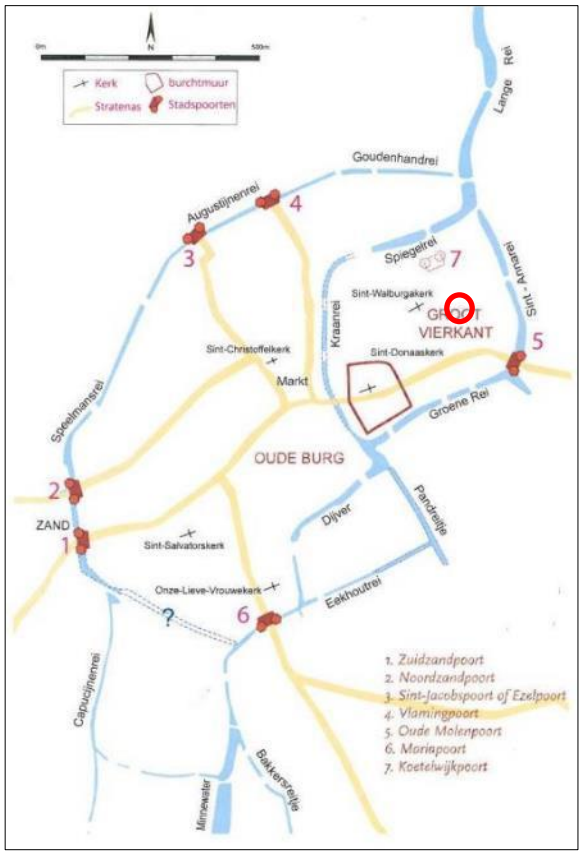
Legende: rood: burchtmuur, midden blauw: Reie, lichtblauw: depressie, groen: overstromingszone van de Reie, geel: zandrug, bruin: wegas, arcering: bewoning (HILLEWAERT E.A. 2011, 150)



Figuur 21. Reconstructiekaart van het Brugse centrum in de 11de eeuw

Legende: rood: burchtmuur, midden blauw: Reie, lichtblauw: depressie, groen: overstromingszone van de Reie, geel: zandrug, bruin: wegas, arcering: bewoning (HILLEWAERT E.A. 2011, 151)

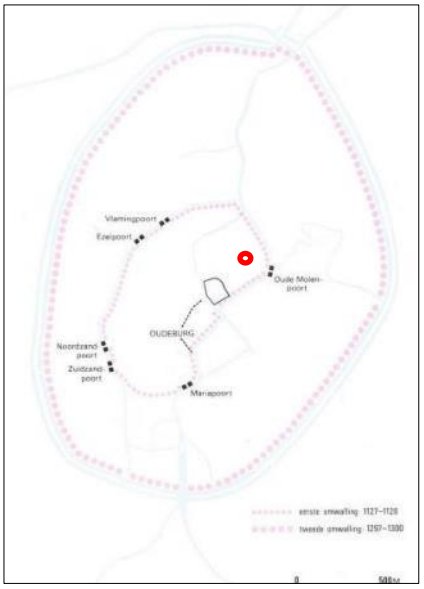
1.3.3.1.6 Het ontstaan van Brugge



In het begin van de 12de eeuw breidde de stad zich verder uit in westelijke richting over de zandrug. Op basis van het huidige stratenpatroon kan afgeleid worden dat de ontwikkeling van de bouwblokken tussen de Markt en het Zand in min of meer concentrische kringen vanuit de Oudeburg gebeurde[46]. Na de moord op Karel de Goede in 1127 werd het toenmalige stadsareaal begrensd door een eerste omwalling, die grotendeels het tracé van de huidige binnenreien volgt. In het zuiden en het oosten werd de omwalling gevormd door de Reie vanaf het Sint-Janshospitaal via Dijver, Groene Rei, en Sint-Annarei. In het noorden en het westen werd ze gevormd door de grotendeels gegraven Goudenhandrei, Augustijnenrei, Speelmansrei en Poortgracht. De stad was toegankelijk via zes stadspoorten. De poortstraten vormen belangrijke in-en uitvalswegen en groeien later uit tot commerciële assen. Binnen de omwalling situeerde zich het Groot Vierkant, de kern op de centrale zandrug en de burcht. Het onderzoeksterrein situeert zich reeds binnen deze eerste omwalling.

Figuur 23: Reconstructiekaart van het Brugge van Galbert in het begin van de 12de eeuw, met aanduiding van het projectgebied (HILLEWAERT E.A. 2011, 152)

In de tweede helft van de 12de en de 13de eeuw groeit Brugge uit tot een belangrijke handelsmetropool. Brugge geniet faam als het exportcentrum van Vlaams laken. Engels wol wordt ingevoerd en in Brugge verwerkt. De economisch gunstige situatie zorgt voor een demografische groei. Buiten de eerste stadsomwalling ontstaan nieuwe wijken. In 1297 wordt gestart met de bouw van de tweede stadsomwalling. Aanvankelijk bestond deze uit een dubbele gracht, een aarden wal met houten palissade en negen stenen poorten. Het omwalde gebied correspondeert met het stadsareaal binnen de huidige vesten. De bestuurlijke indeling wordt aangepast. De Markt vormt het centrale punt met de poortstraten en waterlopen als scheidingslijnen tussen de verschillende wijken.[47]



Figuur 24: Situering van de eerste en tweede stadsomwalling van Brugge, met aanduiding van het projectgebied (RYCKAERT 1991, 63.)

[46] RYCKAERT 1991, 64.
[47] *Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Brugge - oudste kern, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121224 (geraadpleegd op 15 september 2016)*

1.3.3.1.7 Cartografisch overzicht verdere stadsontwikkeling, toegespitst op het projectgebied

De Ridderstraat loopt van de Hoog- naar de Koningstraat over de zandrug die het centrum van de stad doorkruist. Koch situeert hier de koopliedenwijk van de late 9de en de 10de eeuw. Hillewaert stelt dat de locatie van het onderzoeksterrein vanaf de 11de eeuw moet bewoond geweest zijn. Van oudsher heeft de locatie een residentiële functie. Galbertus maakt in 1127 reeds gewag van grote huizen ten oosten van de Burg en Marcus Gerards tekent panden met aanzienlijke gevels langs de Ridderstraat met bijhorende bouwvolumes langsheen de Boomgaardstraat (zie verder). De naamgeving van de straat dateert van 1302 en verwijst allicht naar de alhier oorspronkelijk gevestigde ridders.

Ter hoogte van Ridderstraat 11 situeert zich het voormalige huis De Croeser, thans Hotel Patritius. Het betreft een huis met een 18de eeuwse classicistische voorgevel die in 1832 werd omgebouwd tot een evenwichtige empiregevel met een koetspoort in de linkertravee. Ook het interieur werd toen aangepast aan de nieuwe architecturale stijl. Het grote huis kwam allicht in de 18de eeuw tot ontwikkeling door het samenvoegen van twee oude huizen, zoals ook duidelijk blijkt uit de bewaard gebleven kelders. De huidige bepleisterde voorgevel is zeven traveeën breed en tweeënhalf bouwlagen hoog. Achter deze voorgevels schuilen twee diephuizen die zijn afgedekt met schilddaken. De poorttravee wordt extra benaderukt door een houten loggia met Venetiaanse vensters. De Loggia is gelijkaardig als deze aan de gevels aan Moerstraat 6, Sint-Jakobusstraat 59 en Sint-Maartensplein 1, die tevens tot dezelfde periode terugklimmen. Het horizontale karakter van de gevel wordt benadrukt door een doorlopende arduinen geprofileerde lijst op de eerste verdieping.

De koetsdoorgang wordt geleed door vlakke pilasters. Via het bordes komt men in de centrale gang van het voormalige herenhuis. De classicistische aanleg is typerend voor veel grote huizen uit deze periode en de koersdoorgangen kunnen zich zowel rechts als links van het woongedeelte situeren. Op de doorgang is haaks een middengang waarop de salons en kamers van de straat- en tuinzijde aansluiten. Dit grondplan is karakteristiek voor de 18de-eeuwse maison de maître en blijft gedurende de 19de eeuw kenmerkend voor grote huizen.

De voorgeschiedenis van het huis werd opgezocht tot ca. 1580, in welk jaar het huis eigendom was van Margriete van Aertrycke. Vanaf 1583 verhuurde zij het aan advocaat Philips van Baersdorp die zoon was van Cornelis van Baersdorp (geneesheer van Keizer Karel). Vanaf 1576 was hij schepen, later lid van de krijgsraad, kolonel van de burgerlijke wacht en algemeen ontvanger van de belastingen. In 1589 werd het pand gekocht door Matthias Dagua, een telg van de vele Spaanse families in Brugge én actief in de suiker- en wijnhandel. Van 1659 tot 1669 is Pieter Reylof de eigenaar en bewoner. Reylof was kanunnik van de Sint-Donaaskathedraal. Reylof verkocht het huis aan de familie de Crits die het tot 1751 kon bewonen. In 1751-1781 duikt Jonkheer van Donatianus van den Bogaerde op als nieuwe eigenaar en deze kocht tevens het buurhuis Ridderstraat 9. Nr. 11 zou uiteindelijk weer afzonderlijk verkocht worden aan Joseph de Colnet, waarvan de familie eigenaar blijft tot 1831. Joseph de Colnet was eerste schepen van de stad tijdens de Franse tijd. Tussen 1832 en 1834 vinden verbouwingswerken plaats aan het huis en daarna neemt de familie Croeser-Caloen zijn intrek in het pand.[48]

[48] Brochure Open Monumentendag Vlaanderen, 2003, Monument en Steen, Brugge, pp. 99-103.

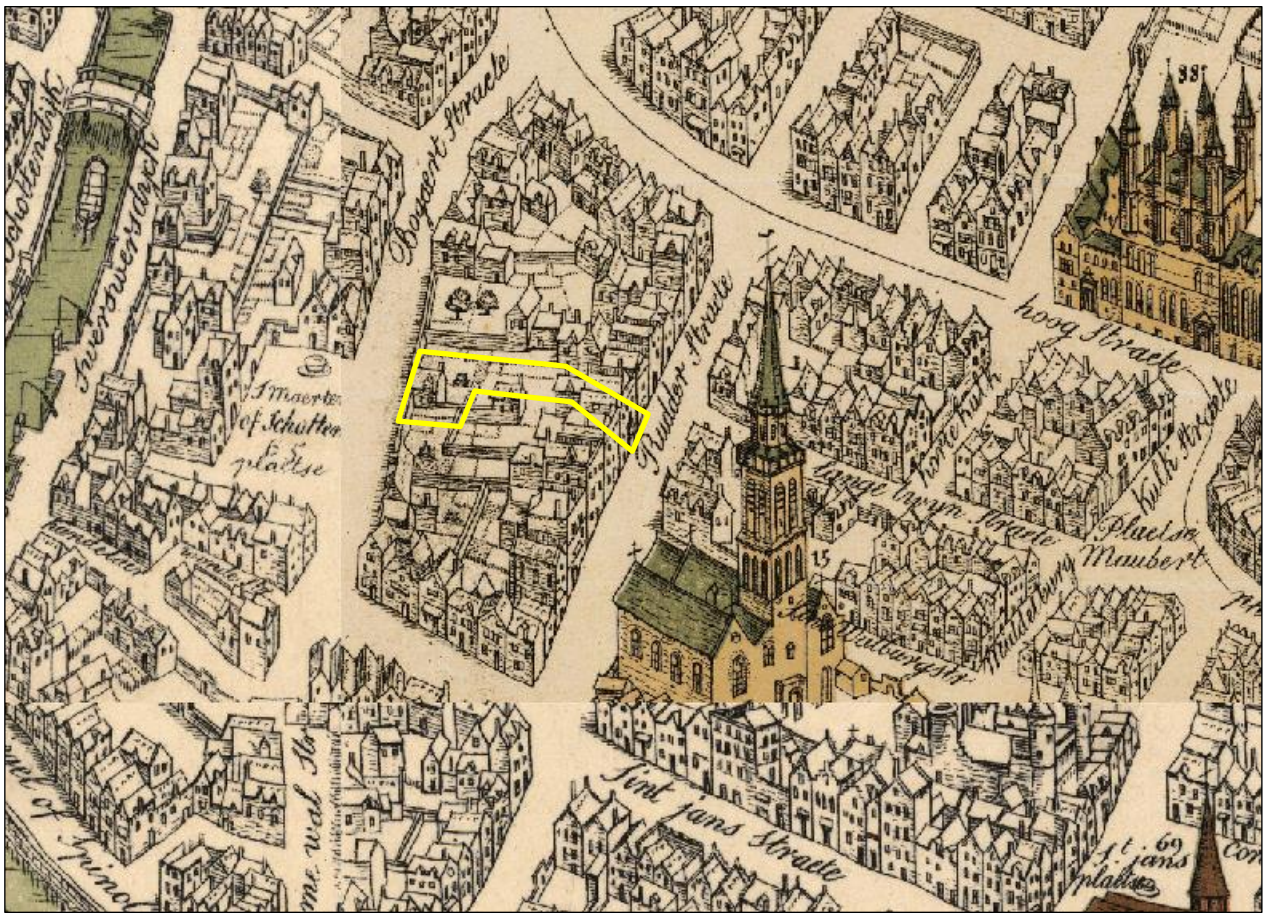
1.3.3.1.8 Historische kaarten

De 16de-eeuwse kaarten tonen aan dat het plangebied bebouwd is in de tweede helft van de 16de eeuw. De Deventerkaart toont een dichte bebouwing binnen het woonblok waartoe het onderzoeksterrein behoort. Dit woonblok is omgeven door de Ridderstraat ten westen, de Hoogstraat ten zuiden, de Boomgaardstraat ten oosten en de Korte Ridderstraat ten noorden. De contour van dit woonblok is thans nog steeds duidelijke merkbaar binnen het stratenpatroon. Op basis van historische bronnen kan een residentiële functie van de gebouwen vermoed worden.

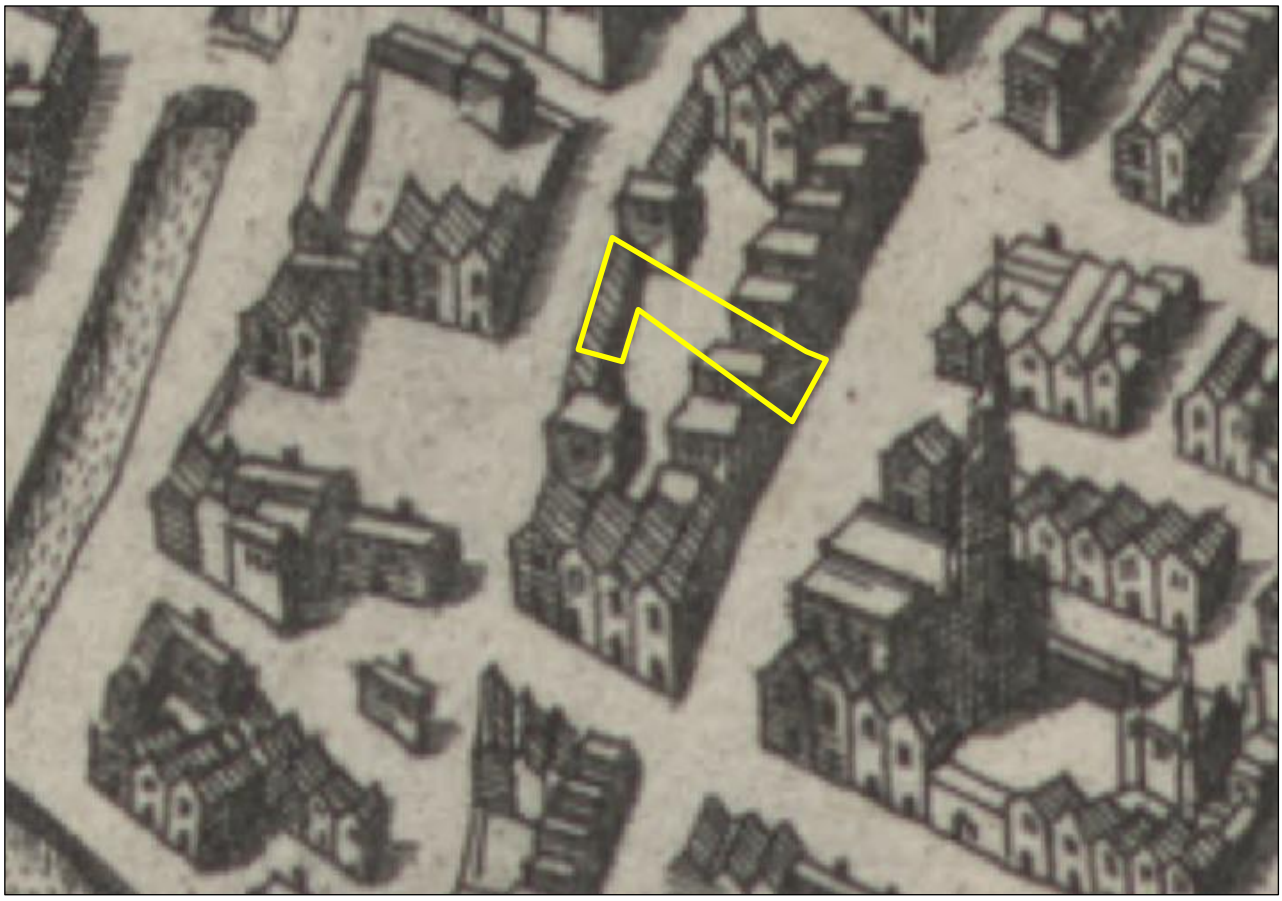
De kaart van Marcus Gerards toont verheven bouwstructuren met voorgevels van 3 tot 4 verdiepingen langsheen de huidige Ridderstraat. Centraal binnen het woonblok is er open ruimte waarneembaar met erfindeling in verschillende tuinen. Langsheen de Boomgaardstraat is de bebouwing veel beperkter en beperkt deze zich grotendeels tot het zuidelijk deel van de straat. Er zijn tevens - zowel langsheen de Boomgaardstraat als ter indeling van de verschillende erven - tuinmuren waar te nemen. De kaart van Guicciardini (1581) toont een gelijkaardig beeld. Deze toestand van imposante voorgevels ter hoogte van de Ridderstraat met meer bescheiden bouwvolumes langsheen de Boomgaardstraat is thans nog steeds in het straatbeeld merkbaar.



Figuur 25: Projectgebied bij benadering weergegeven op de Deventerkaart, ca. 1560 (Bron: Kaartenhuis Brugge).

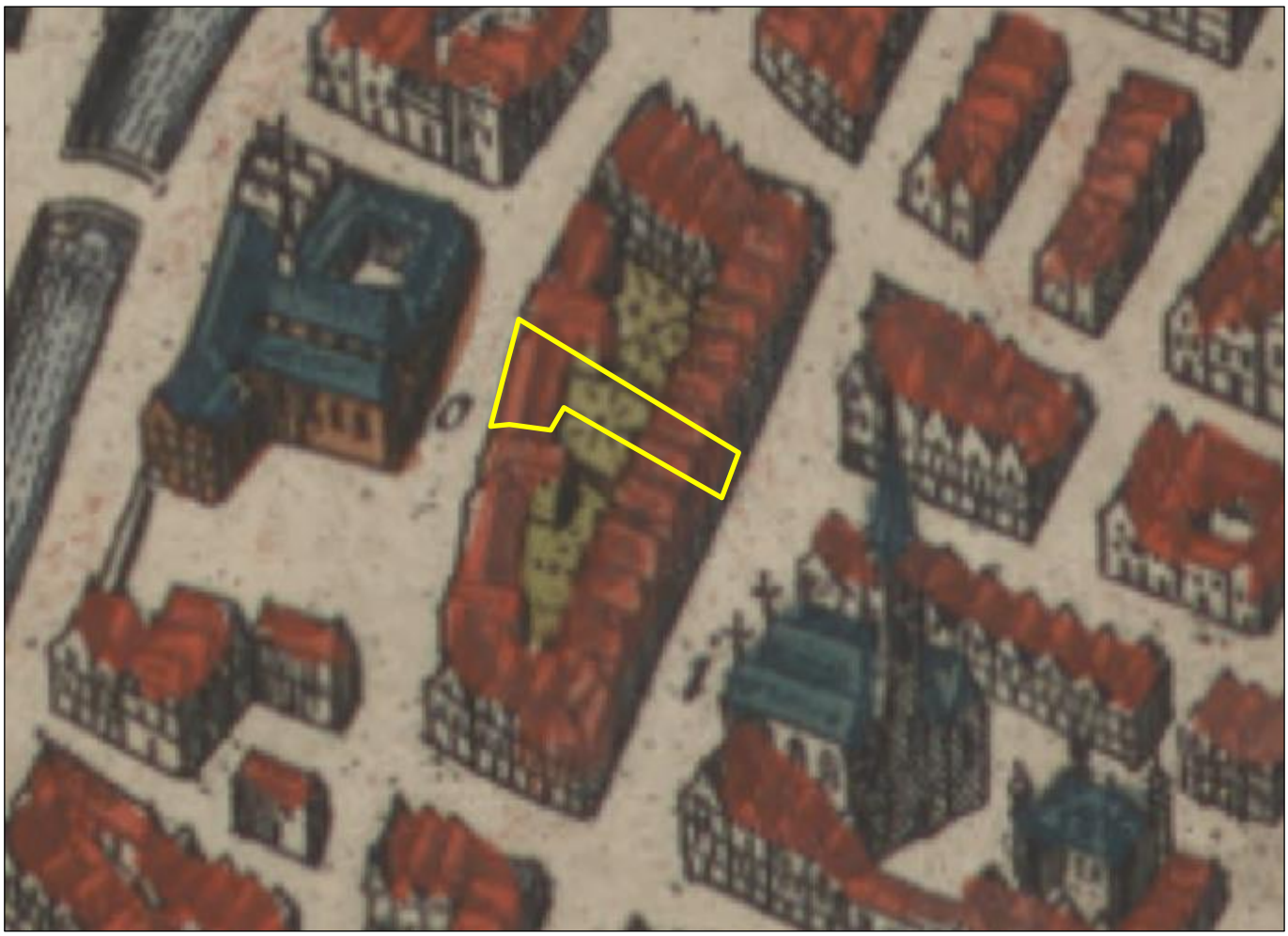


Figuur 26: Projectgebied bij benadering weergegeven op het plan van Marcus Gerards, moderne offset, 1562 (Bron: Kaartenhuis Brugge).



Figuur 27: Projectgebied bij benadering weergeven op de kaart van Guicciardini, 1581 (Bron: Kaartenhuis Brugge).

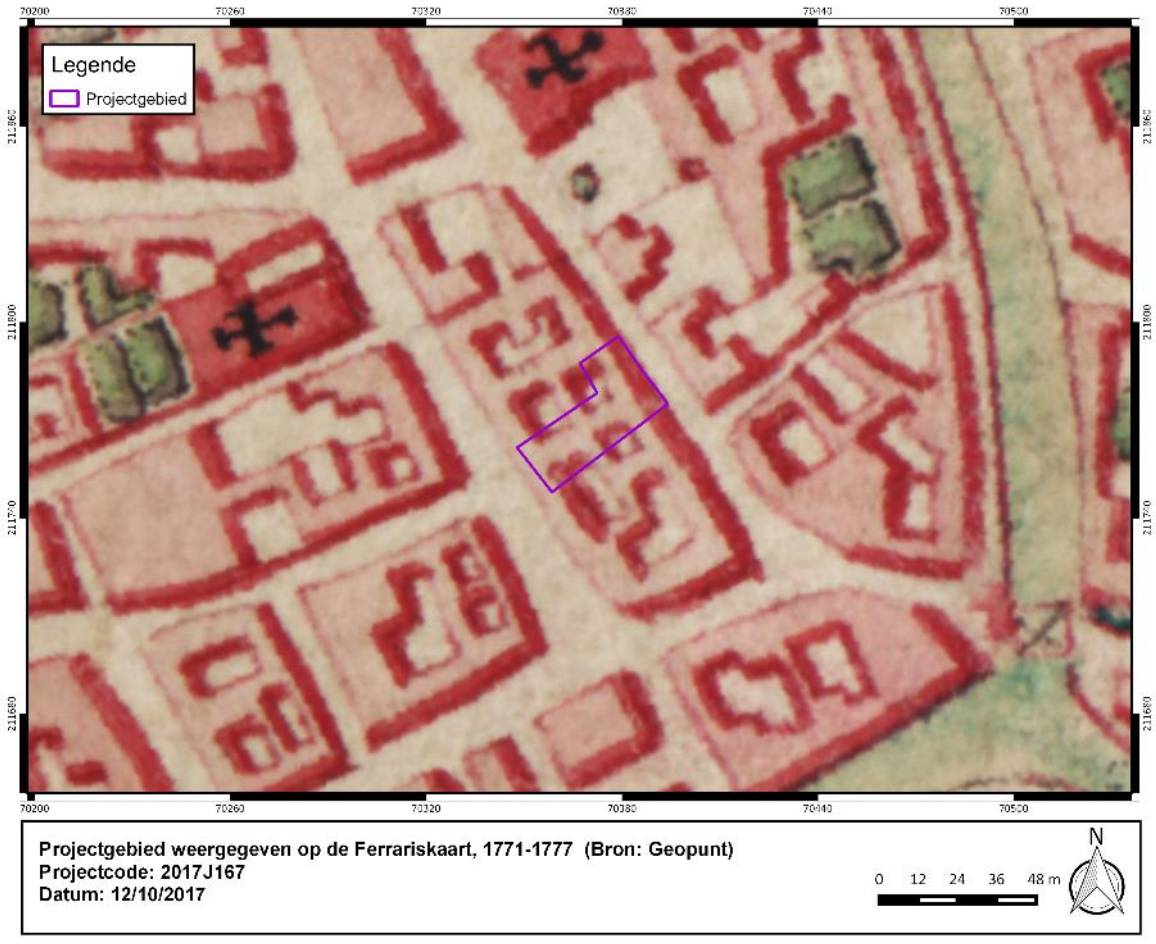
De Sanderuskaart toont een gelijkaardig beeld als de 16de-eeuwse kaarten, namelijk dat van verheven voorgevels langsheen de Ridderstraat met achterliggende open tuinen. De bebouwing langsheen de Boomgaardstraat is in omvang toegenomen in vergelijking met de kaart van Guicciardini, en vormt nu een aaneengesloten rij bouwvolumes. De kaart van Jan Lobbrecht toont tevens de contour van het woonblok waartoe het plangebied behoort, maar geeft geen bijkomende informatie. Op de Ferrariskaart is het onderzoeksterrein tevens bebouwd.



Figuur 28: Projectgebied bij benadering weergegeven op de Sanderuskaart, 1641 (Bron: Geopunt).



Figuur 29: Projectgebied weergegeven op de kaart van Jan Lobbrecht, 1690 (Bron: Kaartenhuis Brugge).



Figuur 30: Projectgebied weergegeven op de Ferrariskaart, 1771-1777 (Bron: Geopunt)

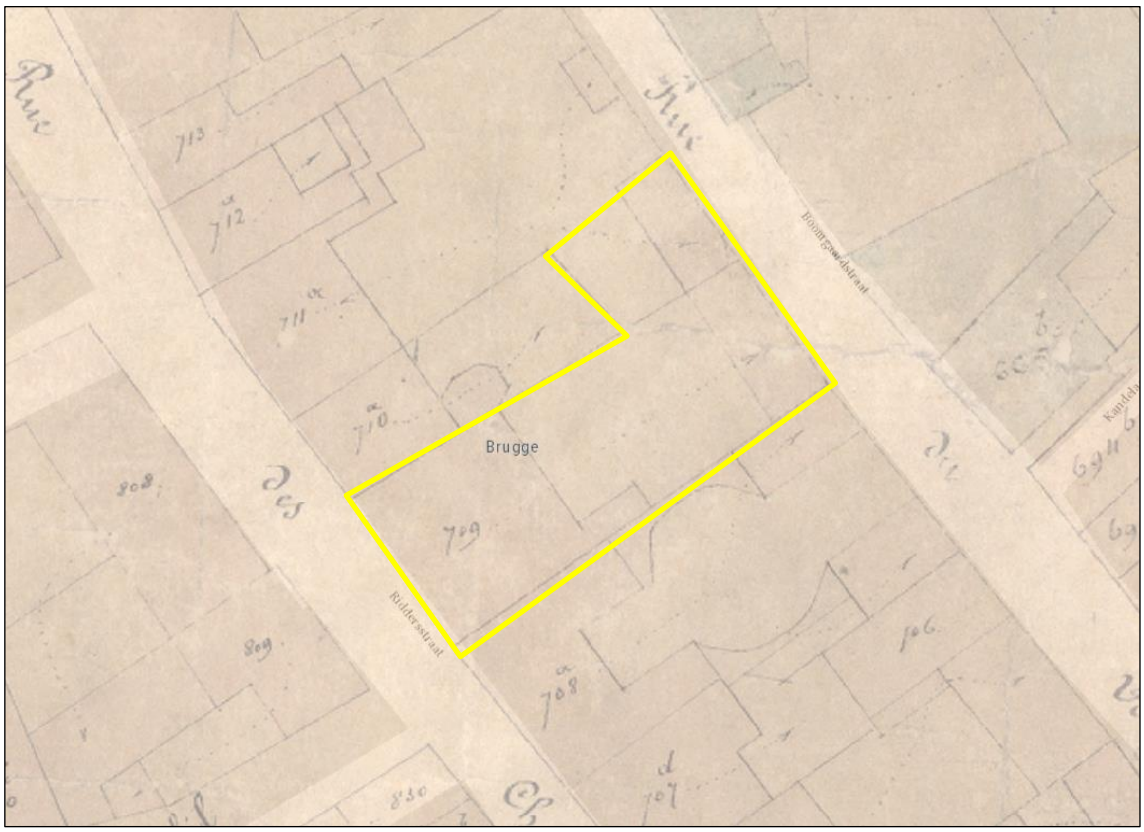
De 19de – eeuwse cartografische bronnen geven tevens bebouwing weer langsheen de Ridderstraat en de Boomgaardstraat. Op de Topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw is deze situatie quasi onveranderd.



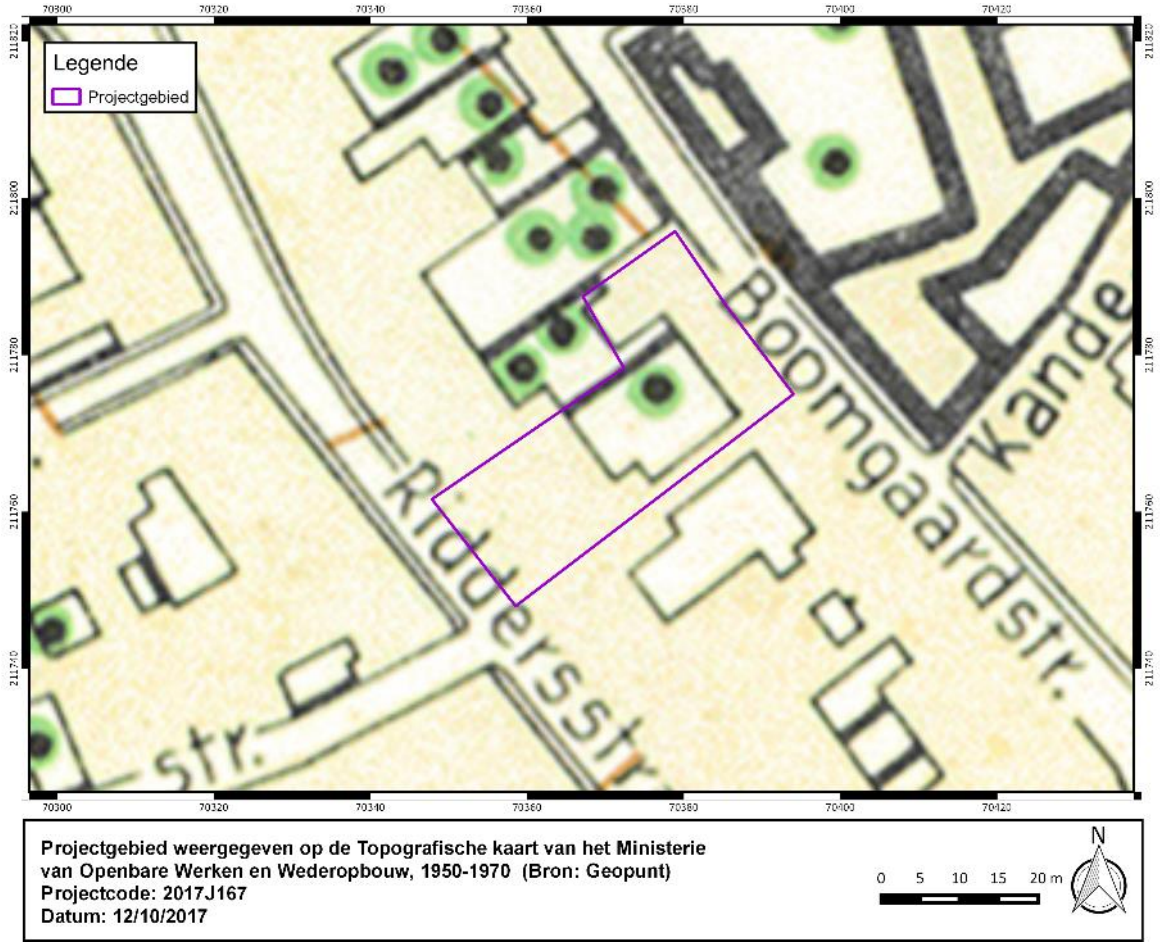
Figuur 31: Projectgebied weergegeven op het Primitief Kadasterplan, ca. 1831 (Bron: Kaartenhuis Brugge).



Figuur 32: Projectgebied weergegeven op de Poppkaart, 1854 (Bron: Kaartenhuis Brugge).



Figuur 33: Projectgebied weergegeven op de Kadasterkaart, 1889 (Bron: Kaartenhuis Brugge)



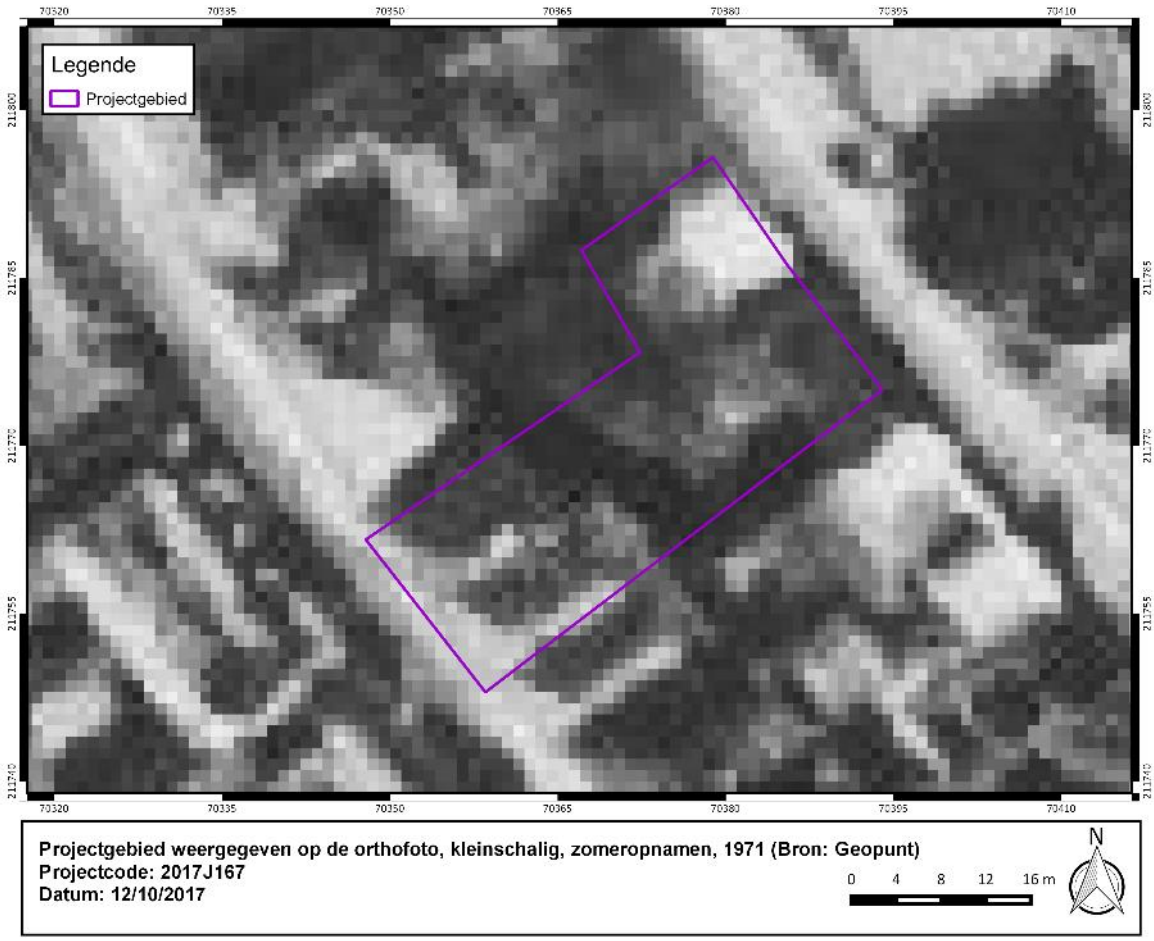
Figuur 34: Projectgebied weergegeven op de Topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw, 1950-1970 (Bron: Geopunt).

Tabel 3: Overzicht van de historische situatie van de historische kaarten.

Bron	***Jaartal***	***Historische Situatie***
Deventerkaart	1560	Bebouwing
Plan van Marcus Gerards	1562	Verheven bebouwing ter hoogte van Ridderstraat, centraal open ruimte, tuinmuren
Guicciardini	1581	Bebouwing langsheen Ridderstraat en Boomgaardstraat, open binnenruimte
Sanderuskaart	1641	Bebouwing langsheen Ridderstraat en Boomgaardstraat, open binnenruimte
Kaart van Lobbrecht	1690	Woonblok
Kaart van Ferraris	1771-1777	Bebouwing
Primitief kadaster	1830	Bebouwing langsheen Ridderstraat en Boomgaardstraat, open binnenruimte
Popp Kadasterkaarten	1854	Bebouwing langsheen Ridderstraat en Boomgaardstraat, open binnenruimte
Primitief Kadaster	1889	Bebouwing langsheen Ridderstraat en Boomgaardstraat, open binnenruimte
Ministeriekaart	1950-1970	Bebouwing langsheen Ridderstraat en Boomgaardstraat, open binnenruimte

1.3.3.1.9 Huidige gebruik en verstoringen

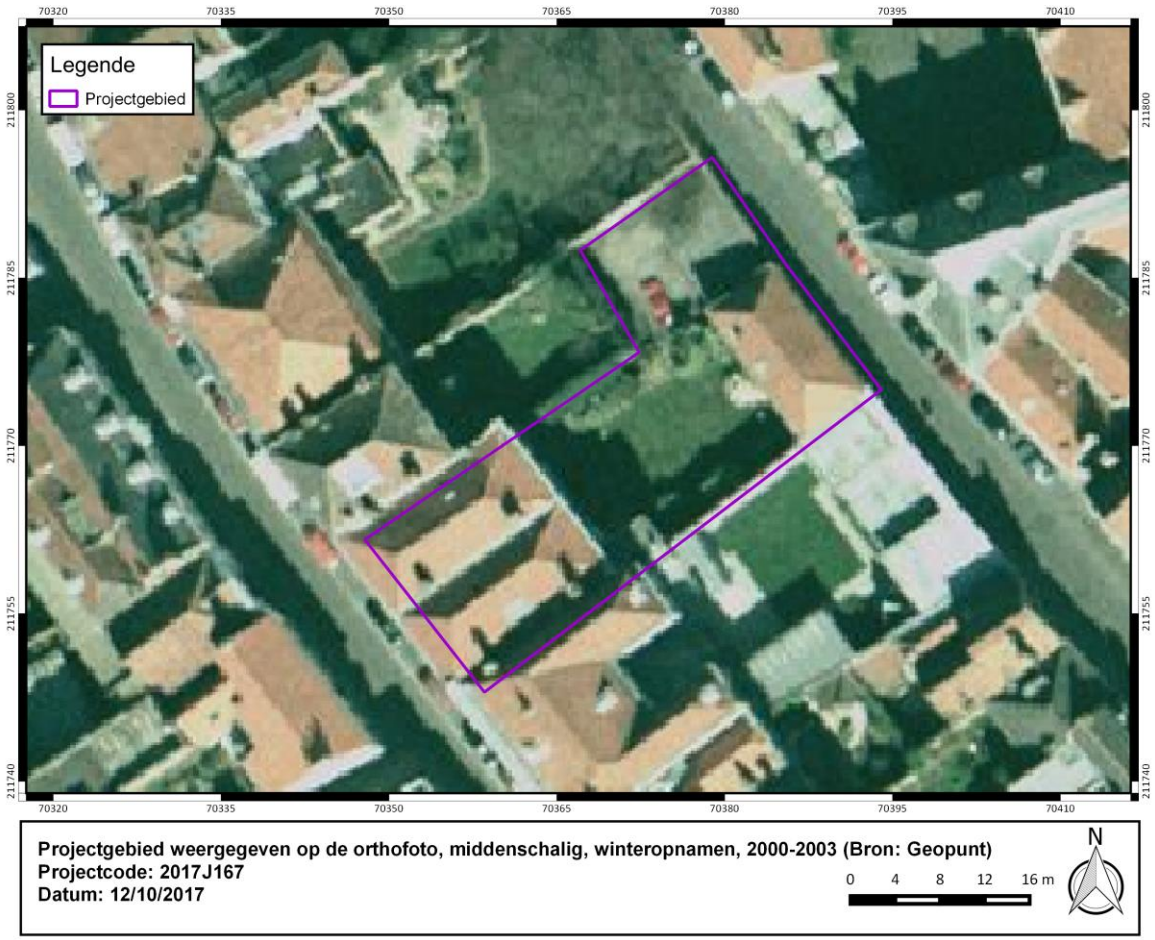
Binnen het L-vormig perceel situeert zich aan de zijde van de Ridderstraat het als monument geklasseerde hoofgebouw: een classicistisch herenhuis waarin het Hotel Patritius met 16 kamers en gemeenschappelijk delen werd uitgebouwd. Via de koetsdoorgang wordt de binnentuin ontsloten. Aan de lange zijden is de tuin afgeschermd met hoge tuinmuren. Achteraan de tuin staat het bijhorende koetshuis. De bestemming van dit koetshuis werd bij een vorige bouwaanvraag gewijzigd van een eengezinswoning naar hotel, wat een uitbreiding van het hotel met 6 kamers bewerkstelligde. Naast dit koetshuis bevindt zich tenslotte nog een garagevolume, met lessenaarsdak en asbesthouden golfplaten waarin drie wagens kunnen worden gestald. Deze constructie bevat tevens een doorrit naar een parkeerplein dat naast de binnentuin werd ingericht op waarop bijkomend wagens kunnen worden gestationeerd. Het garagevolume heeft quasi dezelfde voetafdruk als het naastliggende koetshuis. Vanuit de Boomgaardstraat ligt dit volume in het verlengde van een hoge tuinmuur waarin drie garagepoorten werden aangebracht.



Figuur 35: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, kleinschalig, zomeropnamen, 1971 (Bron: Geopunt).



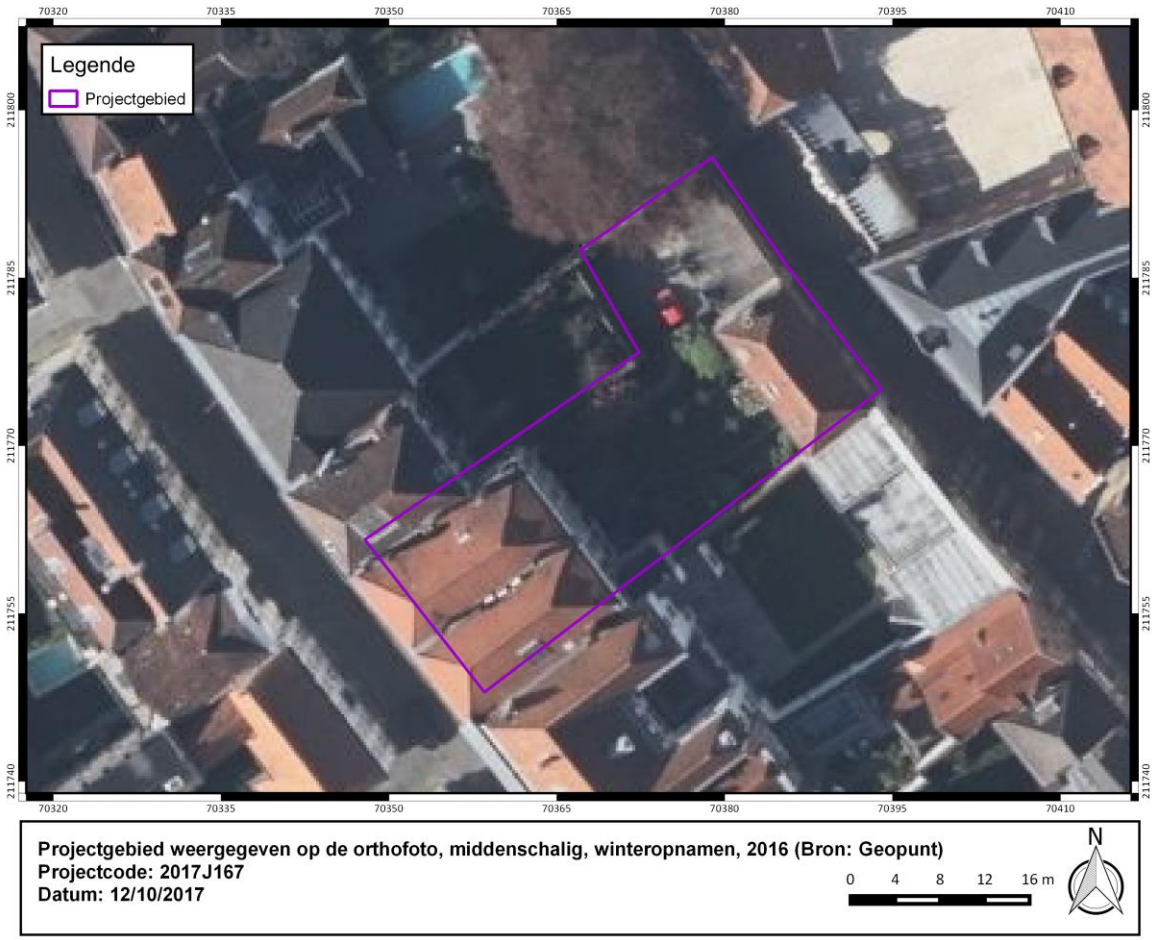
Figuur 36: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, kleinschalig, zomeropnamen, 1979-1990 (Bron: Geopunt).



Figuur 37: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2000-2003 (Bron: Geopunt).



Figuur 38: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2008-2011 (Bron: Geopunt).



Figuur 39: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2016 (Bron: Geopunt).



Figuur 40: Koetshuis en garageboxen gezien vanuit de Boomgaardstraat.



Figuur 41: koetshuis, garageboxen en tuinmuur Ridderstraat nr. 9 gezien vanuit Boomgaardstraat.



Figuur 42: Zicht op deel van Koetshuis en garage, gezien vanuit Boomgaardstraat.



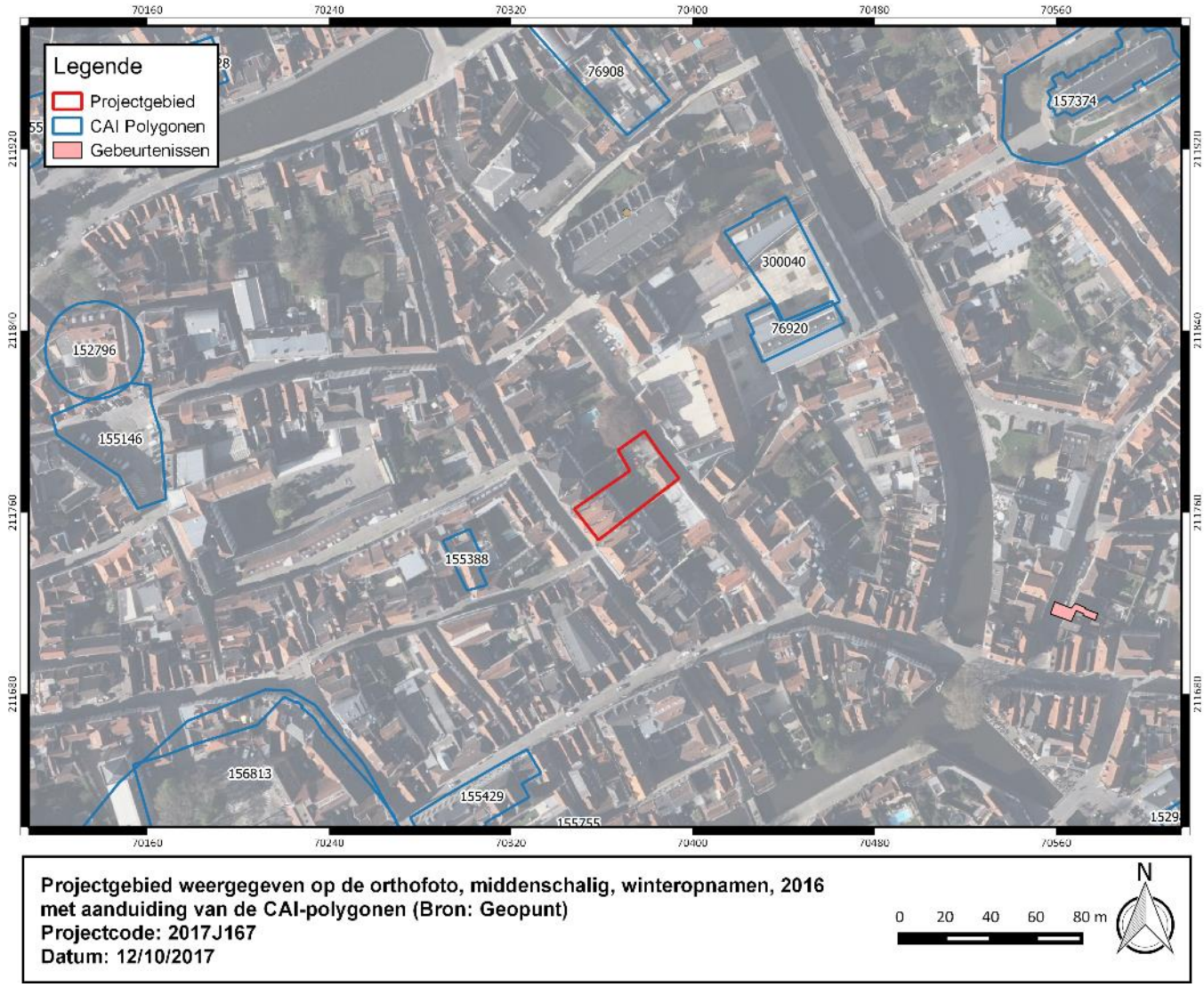
Figuur 43: zicht op achterzijde koetshuis en garages, links is de tuinmuur waarneembaar.



Figuur 44: zicht op de huidige parkeervoorziening.

1.3.3.2 Beschrijving van de gekende archeologische waarden

Voor het onderzoeksgebied werden in de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) van Onroerend Erfgoed in de nabije omgeving volgende archeologische (indicatieve) waarden en ondergrondse bouwhistorische waarden vastgesteld:



Figuur 45: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2016 met aanduiding van de CAI-polygonen (Bron: Geopunt).

Tabel 4: Overzicht van de aanwezige CAI.

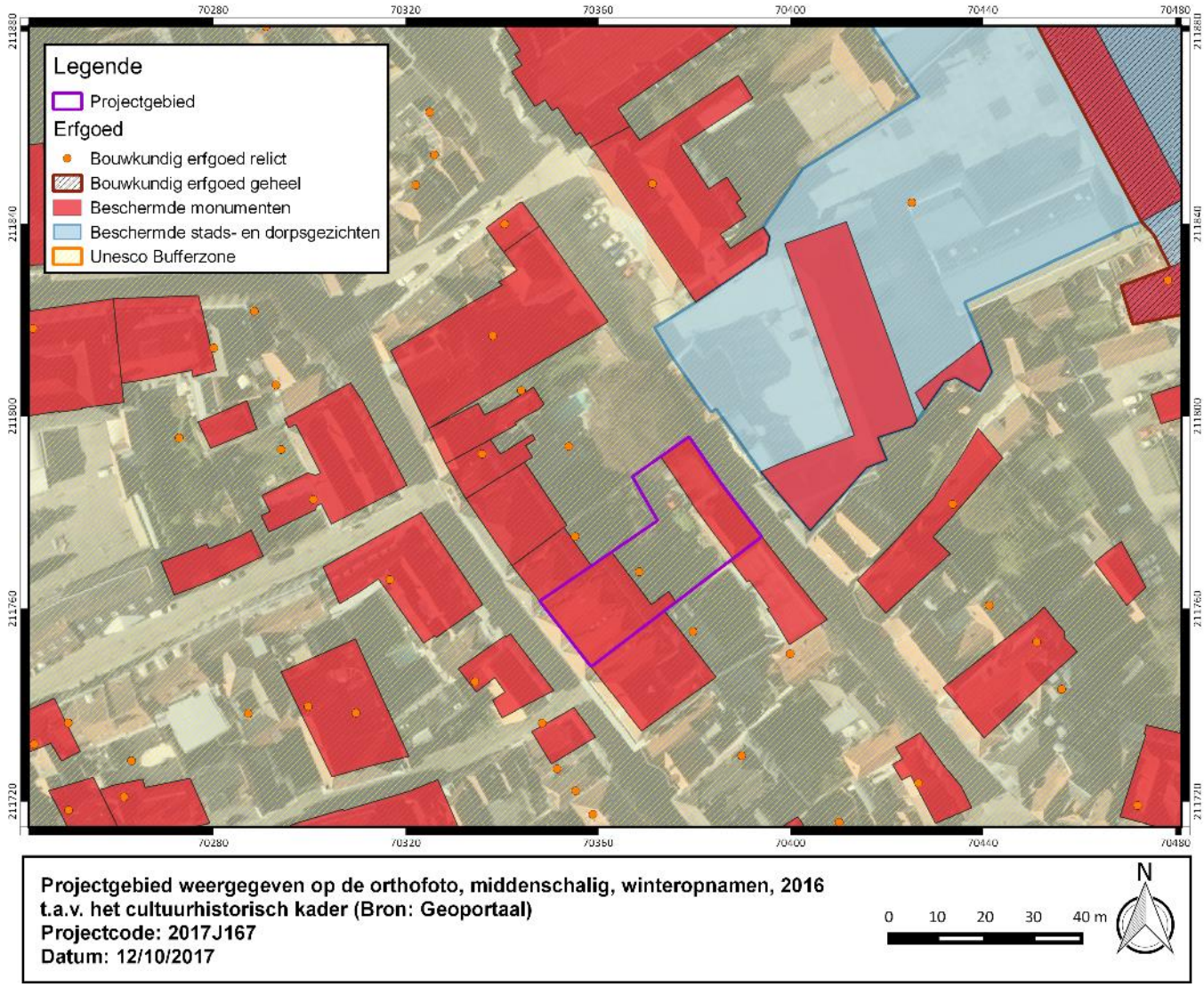
CAI nummer	***Omschrijving***
300040	Opgraving (1998); NK: 15 meter; Verversdijk Late middeleeuwen: bakstenen constructies, zoals (kelder)vloeren en muren; vijf half ingegraven - verversstookplaatsen met nog sporen van turfresten – riolering in bakstenen leiding - een aantal muurresten zijn waarschijnlijk resten van een imposant laatmiddeleeuws gebouw, het Hof van Mouscron (bestond vóór 1399)- fundering van een traptoren - afvallaag met een tonwaterput en vrij grote hoeveelheden meekrapwortels en wouwzaadje - kleiige laag die in verband te brengen is met het bouwrijp maken van het gebied, deze laag bevatte dierenbot dierenbot en scherven van aardewerk (lokaal

CAI nummer	***Omschrijving***
	vervaardigde, rood- en grijsbakkende waar en importceramiek uit het Rijnland en Frankrijk) – bakstenen resten van een huizenblok die toebehoorde aan wolververs – funderingen vna het hof van Adornes. 18de eeuw: beerput 19de eeuw: ingrijpende verbouwingen: nieuwe toegangspoort en ingangspartij tot internaat – afvalput / beerput Bron: Hillewaert, B., De Gryse, J. & Vandevelde J. 2004: Archeologisch onderzoek op de terreinen van het voormalige jezuïetencomplex te Brugge (W.-Vl.), Archaeologia Mediaevalis 27, 75-78.
76908	Opgraving (2006); NK: 15 meter; Spinolarei Late middeleeuwen: Uitbraakspoor dat correspondeert met een vloer en een bakstenen pijler, m.n. een funderingspijler waarop een spaarboog rustte. Vermoedelijk zijn de uitbraaksporen bakstenen funderingen van één of meerdere houten gebouwen. Mogelijk gaat het om een achterhuis, dat deel uitmaakte van de bewoning langs de Spinolarei. – pottenbakkerij: bakstenen vloer van een pottenbakkersatelier. De vloer bevond zich boven twee kuilen, die konden geïdentificeerd worden als pottenbakkersovens. De pottenbakkersoven bestond uit een sleutelgatvormige bakruimte en een hoefijzervormige ovenkoepel (oven van het "liggend type"). Zowel bakruimte als ovenkoepel zijn bovengrondse constructies – 5 bakstenen beerputten – aardewerk - Tinnen achthoekig hangertje met afbeelding van Mariafiguur met Christus op de linkerarm en een staf in de rechterhand. Op achterzijde 2 knielende figuren – penning – insigne met miniaturen zwaar – textielloodje – tinnen water- of voederbakje – houten handvat van een wapen – enkele muntjes Nieuwe tijd: post- middeleeuws rioolstelsel Onbepaald: recente waterput Bron: De Gryse, J. en Hillewaert, B. 2006, Verslag archeologische onderzoek Spinolarei 16-17, Brugge (Raakvlak, Dossiernr. 06/157).
76920	Opgraving (2004); NK: 15 meter; Verversdijk Volle middeleeuwen: Complexe houten constructie, opgevuld met recuperatiemateriaal, te maken met het ophogen van het terrein in de 13de eeuw: de beschoeiiing diende wellicht om de aangevoerde grond te stabiliseren. De beschoeiiing werd afgedekt met een mest- en afvallaag. Late middeleeuwen: kom in Valentiaans lusterwaars, aan weerszijden bedekt met wit tinglazuur – gebouw plattegronden van minstens drie of 4 verschillende huizen – afvalputten/beerputten – meerdere wateputten. – enkele stookplaatsen die met ververs in verband kunnen gebracht worden; In de vulling van een houten kuip werd een grote hoeveelheid meekrap aangetroffen, die voor de kleurstof rood zorgde. 17de eeuw: kleine houten put in een beerput ingegraven

CAI nummer	***Omschrijving***
	Nieuwe tijd: Lederen kinderschoentje, type met vaste gesp. Een lederen riempje liep over de voet heen - Ivoren luizenkam met twee rijen tanden. Bron: De Gryse J. e.a., Archeologisch onderzoek aan de Verversdijk (fase III); RAAKVLAK
152796	Onbepaald; NK: 150 meter; Wijnzakstraat Ijzertijd: handgemaakt aardewerk - enkele randscherven van potten met geknikt profiel Bron: Hillewaert, B. 1996: IJzertijdvondsten uit recent onderzoek te Brugge (W.-Vl.), Lunula. Archaeologia Protohistorica IV, 65.
155146	Controle van werken (1990); NK: 15 meter Late middeleeuwen: kerk - resten van muren in veldsteen, bestaande uit los op elkaar gestapelde stenen en aan de binnen- en buitenzijde afgewerkt met een veldstenen parement (vermoedelijk behoren ze tot een Romaanse kerk) Bron: Hillewaert, B. 1991: Stadsarcheologisch onderzoek te Brugge (W.- Vl.), Archaeologia Mediaevalis 14, 42-44.
155388	Bouwarcheologie (1997); NK: 15 meter; Huis De Drie Koningen Late middeleeuwen: voor- en achterhuis opgetrokken in grote bakstenen, kelder met kruisribgewelven, oorspronkelijke balklaag en uitzondelijke veel kaarsnissen Bron: Van Eenhooge, D. 1998: Bouwhistorisch onderzoek in Brugge (W.-Vl.), Archaeologia Mediaevalis 21, 62-64.
155429	Bouwarcheologie (1998); NK: 15 meter; Huis De Zeven Torren Late middeleeuwen: alleenstaand huis Bron: Van Eenhooge, D. 1998: Bouwhistorisch onderzoek in Brugge (W.-Vl.), Archaeologia Mediaevalis 21, 62-64.
156813	Indicator luchtfotografie; NK: 15 meter; Burg Middeleeuwen: Circulaire vorm bepaald door straten- en grachtenplan van de burg van Brugge, oude stadskern Bron: De Meulemeester, J. 1981: Circulaire vormen in het Vlaamse kustgebied, Archaeologia Belgica 234, Brussel.
157374	Onbepaald (1980); NK: 15 meter Late middeleeuwen: grafkelder: de bodem van het graf bestond uit zand waarop een skelet lag met de voeten naar het noordoosten; op de kalklaag van de binnenwanden waren rode kruisen geschilderd - grafzerk in Doornikse steen, met vermelding van 2 overledenen (gestorven omstreeks 1500)

CAI nummer	Omschrijving
	Bron: Dezutter, W.P. 1973: De beschilderde grafkelder en grafzerk opgegraven op het St. Annakerkhof te Brugge in 1880, Biekorf, Westvlaams Archief voor Geschiedenis, Oudheidkunde en Folklore 74.9-10, 297-300.

1.3.3.3 Projectgebied gesitueerd ten aanzien van zijn landschappelijk en culturele kader



Figuur 46: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2016 t.a.v. het cultuurhistorisch kader (Bron: Geoportaal).

Binnen de contouren van het onderzoeksterrein situeren zich een beschermd monument. Het betreft een laatclassicistisch herenhuis met koetshuis. Aanvankelijk dubbelhuisopstand uit het laatste kwart van de 18de eeuw ter vervangen van twee diephuizen. In 1832 was er het wijzigen van de muuropeningen, onder meer middendeur tot venster, aanpassen van de oorspronkelijke geprofileerde omlijsting en het verbouwen van de twee linkertraveeën tot poorttravee. Thans een enkelhuis van zeven traveeën en twee en een halve bouwlaag onder schilddaken (Vlaamse pannen). Het monument is beschermd omwille van de historische waarde als zijnde een herenhuis met een imposante, laatclassicistische lijstgevel voorzien van een Venetiaans venster boven de poorttravee. Het pand heeft een traditionele planaanleg en gaaf bewaarde interieurelementen zoals onder meer een imposante trap in een koker gevat en aan de

straatzijde een salon met fraaie empire-aankleding. In de tuin is nog een bijhorend koetshuis aanwezig.Het monument geldt tevens als bouwkundig erfgoedrelict. [49]

Het onderzoeksterrein situeert zich binnen Unesco Bufferzone en binnen de vastgestelde archeologische zone van de historische stadskern van Brugge.

1.4 Synthese

Ter hoogte van het projectgebied Ridderstraat 11 wenst de opdrachtgever het garagevolume langs de Boomgaardstraat te slopen en te vervangen door een nieuwbouw zonder onderkeldering (84m²). De fundering van dit gebouw wordt bepaald volgens een nog uit te voeren stabiliteitsstudie. Het huidige parkeerplein wordt vervangen door een parkeerterrein met waterdoorlatende verharding (90m²). N.a.v. de nieuwbouw langs de Boomgaardstraat wordt het rioleringsstelsel aangepast en wordt een septische put van 2000L en een waterput van 5000L voorzien. De beschreven werkzaamheden kunnen een bedreiging vormen voor eventueel aanwezig ondergronds erfgoed.
Naar aanleiding van de geplande stedenbouwkundige vergunningsaanvraag binnen een vastgestelde archeologische zone, waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 100 m² of meer beslaat en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft 300 m² of meer bedraagt, werd een archeologienota opgemaakt. Op basis van dit bureauonderzoek werd nagegaan of een verder archeologisch traject met ingreep in de bodem noodzakelijk is en of er een (gedeeltelijke vrijgave) mogelijk is.

In het woonblok waarin het plangebied zich situeert, duidt de Centraal Archeologische Inventaris geen gekende archeologische vindplaatsen aan. Net ten oosten, meer bepaald tegen de Verversdijk, kwamen o.a. heel wat laatmiddeleeuwse restanten aan het licht, die konden gelinkt worden aan de wolververs. De waarneming ten westen van het plangebied betreft een bouwhistorische opname.

Het plangebied situeert zich binnen het zgn. Groot Vierkant, dat algemeen beschouwd wordt als de kern waaruit de latere laatmiddeleeuwse stad zich ontwikkeld heeft. De zone wordt begrensd door de Groene Rei, de Sint-Annarei, de Spiegelrei en de Kraanrei. De Spiegelrei was tijdens de vroege middeleeuwen minstens gedeeltelijk een havenkom: zeeschepen bereikten de stad via de Lange Rei en meerden aan ter hoogte van de natuurlijke depressie van de Spiegelrei. De bewoning geassocieerd met deze aanlegplaats situeerde zich in de zone van de Koningstraat tot het Sint-Jansplein, op de meest noordoostelijke uitloper van de centrale zandrug.
Het plangebied situeert zich op de rand van de oostelijke uitloper van de centrale zandrug. Het digitaal Hoogemodel van Vlaanderen specificeert dat het projectgebied gelegen is op een hoogte tussen ca. 6,5 m TAW en 8 m TAW. Op de reconstructiekaarten van het Brugse centrum wordt hier bewoning aangeduid vanaf de 11de eeuw.

Op basis van de cartografische bronnen kan de bewoningsgeschiedenis vanaf het midden van de 16de eeuw tot nu gereconstrueerd worden. Op basis van de Deventerkaart kan afgeleid worden dat het plangebied zich minstens sinds het midden van de 16de eeuw situeert binnen een dicht bebouwd woonblok. De contouren van dit woonblok zijn nog steeds zichtbaar in het huidige stratenpatroon.
De kaart van Marcus Gerards uit ca. 1560 bevestigt dit beeld. Meer nog, langs de Ridderstraat worden op dit plan verschillende gebouwen met 3 tot 4 verdiepingen weergegeven. Mogelijk gaat het om gebouwen met een residentiële functie. Langs de Boomgaardstraat is de bebouwing iets bescheidener; de bebouwing concentreert zich hier grotendeels in het zuidelijke deel van de straat. Centraal zijn de percelen langs de Boomgaardstraat vooral in gebruik als achterliggende, open tuinen. Vanaf het einde van de 16de eeuw wordt ook de Boomgaardstraat meer en meer gekenmerkt door een dichte bebouwing.

[49] Geoportaal

Het bureauonderzoek heeft geen argumenten opgeleverd die verder archeologisch onderzoek overbodig maken. Op basis van het uitgevoerde bureauonderzoek dient dan ook geconcludeerd te worden dat verder onderzoek noodzakelijk is.

Deel 2: Bibliografie

Agentschap Onroerend Erfgoed 2016

AGIV

DEMEESTER T. & SCHOTTE B. 2002, De Koetelwijkpoort en de Houtbrekersdam aan de Spiegelrei, *Brugs Ommeland 42*, 201-218.

DE WITTE H. 1988, Tien Jaar Stedelijke Archeologische Dienst. Ontstaan en doelstellingen, in: DE WITTE H. (RED.) *Brugge Onder-zocht. Tien jaar stadsarcheologisch onderzoek 1977-1987*, Archeo-Brugge 1, Brugge, 11-42.

DE WITTE H. 1992, Stadsarcheologisch onderzoek te Brugge van prehistorie tot het ontstaan van de middeleeuwse stad, *Westvlaamse Archaeologica* 8.2, 33-45.

DE WITTE H., VAN STRYDONCK M. E.A. 2000, Sint-Donaas en de Brugse Burg: dendrochronologisch onderzoek en radiokoolstofdateringen, *Jaarboek 1997-1999 Brugse Stedelijke Musea*, Brugge, 184-186.

DHONDT J. 1957, De vroege topografie van Brugge, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* XI, 3-30.

DOV Vlaanderen

Erfgoed Brugge

Geoportaal

Geopunt

GYSSELING M. 1971, Een nieuwe etymologie van Brugge, *Naamkunde III*, 1-4.

HILLEWAERT B. 1991A, Leerlooiers te Brugge (W.-Vl.), *Archaeologia Mediaevalis* 14, 3-4.

HILLEWAERT, B. 1991B, Stadsarcheologisch onderzoek te Brugge (W.- Vl.), *Archaeologia Mediaevalis* 14, 42-44.

HILLEWAERT B. 1991C, Spermalie, in: DE WITTE H. & HILLEWAERT B. m.m.v. THOEN H., Archeologisch jaarrapport 1989-1990, *Jaarboek 1989-1990 Brugse Stedelijke Musea*, Brugge, 105.

HILLEWAERT B. 1991D, Zwijnstraat, in: DE WITTE H. & HILLEWAERT B. Archeologisch jaarrapport 1989-1990, *Jaarboek 1989-1990 Brugse Stedelijke Musea*, Brugge, 107.

HILLEWAERT B. 1995A, Pandjeshuizen aan de Garenmarkt te Brugge (W.-Vl.), *Archaeologia Mediaevalis* 18.I, 42-43.

HILLEWAERT B. 1995B, *Biskajerplein*, in: DE WITTE H., HILLEWAERT B. & MAERTENS J.-P., Archeologisch Jaarrapport 1993-1994, *Jaarboek 1993-1994 Brugse Stedelijke Musea*, Brugge, 83-84.

HILLEWAERT B. 1995C, Simon Stevinplein, in: DE WITTE H., HILLEWAERT B. & MAERTENS J.-P., Archeologisch Jaarrapport 1993-1994, *Jaarboek 1993-1994 Brugse Stedelijke Musea*, Brugge, 84-85.

HILLEWAERT B. 1995D, Wollestraat, in: DE WITTE H., HILLEWAERT B. & MAERTENS J.-P., Archeologisch Jaarrapport 1993-1994, *Jaarboek 1993-1994 Brugse Stedelijke Musea*, Brugge, 91-94.

HILLEWAERT B. 1996, IJzertijdvondsten uit recent onderzoek te Brugge (W.Vl.), *Lunula. Archaeologia protohistorica IV*, Bruxelles/Brussel, 65.

HILLEWAERT B. 2000A, 't Zand, in: DE WITTE H.& HILLEWAERT B., Archeologisch Jaarrapport 1997-1999, *Jaarboek 1997-1999 Brugse Stedelijke Musea*, Brugge, 159-161.

HILLEWAERT B. 2000B, Het Jezuïetencomplex - Verversdijk (Verversdijk, Kandelaarstraat, Boomgaardstraat). In: DE WITTE H.& HILLEWAERT B., Archeologisch Jaarrapport 1997-1999, *Jaarboek 1997-1999 Brugse Stedelijke Musea*, Brugge, 155-157.

HILLEWAERT B. 2000C, Sint-Janstraat 15, in: DE WITTE H.& HILLEWAERT B., Archeologisch Jaarrapport 1997-1999, Jaarboek 1997-1999 Brugse Stedelijke Musea, Brugge, 159.

HILLEWAERT B. 2003, Sint-Andries (Brugge)-Kosterijstraat. In: BOURGEOIS J., BOURGEOIS I & CHERRETÉ B. (EDS.), *Bronze Age and Iron Age Communities in North West Europe*, Brussel, 264.

HILLEWAERT B. X, *Een middeleeuws kerkhof onder 't Pandreitje*. Interne nota. Brugge.

HILLEWAERT B., HUYGHE J. & VAN BESIEN E. 2009, Middeleeuwse onderzoekresultaten uit kleinschalig onderzoek in Brugge (W.-Vl.), *Archaeologia Mediaevalis 32*, 136-138.

HILLEWAERT B. & ERVYNCK A. 1991, Leerlooierskuipen langs de Eekhoutstraat, In: VERMEERSCH, V. (ed.), Jaarboek 1989-1990, 109-123.

HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge.

HOLLEVOET Y. 1991, Merovingisch aardewerk, in: VERHAEGHE F. & HILLEWAERT B. m.m.v. DE GROOTE K. & HOLLEVOET Y., Aardewerk uit de Oude Burgfase. In: DE WITTE H. (RED.), *De Brugse Burg. Van grafelijke versterking tot moderne stadskern*, Archeo-Brugge 2, Brugge, 150-152.

HOLLEVOET Y. 2011A, Het wegennet, in: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, 42-45.

HOLLEVOET Y. 2011B, Romeinse vondsten en vindplaatsen tijdens de 1ste-3de eeuw n. Chr., in: De Inheems-Romeinse bewoning in Brugge en omstreken, in: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, 45-68.

HOLLEVOET 2011C, Het ruimere historisch kader, in: De Vroege Middeleeuwen in Noordwestelijk Vlaanderen, in: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, 96-110.

HOLLEVOET Y. & HILLEWAERT B. 1997/1998, Het archeologisch onderzoek achter de voormalige vrouwengevangenis *Refuge* te Sint-Andries/Brugge (prov. W. VL). Nederzettingssporen uit de Romeinse tijd en de Middeleeuwen, *Archeologie in Vlaanderen* VII, 197-207.

HOLLEVOET Y., HILLEWAERT B. M.M.V. BAETEMAN C., BASTIAENS J., CROMBÉ PH. & SERGANT J. 2011, De eerste mensen in een veranderend landschap, in: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, 14-35.

MEIJNS B. 2011, De eerste sporen van kerstening in de Vlaanderengouw, in: HILLEWAERT B. E.A. 2011, *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, p.127.

NOTERDAEME J. 1957, De fiscus Snellegem en de vroegste kerstening in het westen van Brugge, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent XI*, 49-128.

Kaartenhuis Brugge

RYCKAERT M. 1991, Brugge. *Historische stedenatlas*. Brussel

RYCKAERT M. 2011, *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, 45-68.

SOERS K. 1987, *Assebroek*. Archeologische Inventaris Vlaanderen IX, Gent.

VAN ACKER R. 1986, Prehistorische vondsten ten oosten van Brugge, *Westvlaamse Archaeologica* 2, 91-103.

Stadsarchief Brugge

Van Ranst, E. & Sys, C. 2000. Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen. Universiteit Gent.

VLIERMAN K. 2011, Een nieuwe blik op de boot van Brugge, in: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, 45-68.

Deel 3: Bijlagen

Projectcode	**2017J167**
Onderwerp	**Ridderstraat**
Plannummer	1
Type plan	Kadasterplan
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksgebied
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/10/2017

Plannummer	2
Type plan	Topografische kaart
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksgebied
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/10/2017

Plannummer	3
Type plan	Bouwplan
Onderwerp plan	Inplanting bestaande toestand
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend

Plannummer	4
Type plan	Bouwplan
Onderwerp plan	Grondplan bestaande toestand
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend

Plannummer	5
Type plan	Bouwplan
Onderwerp plan	Terreinprofiel bestaande toestand
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend

Plannummer	6
Type plan	Bouwplan
Onderwerp plan	Terreinprofiel bestaande toestand
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend

Plannummer	7
Type plan	Bouwplan
Onderwerp plan	Inplanting nieuwe toestand
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend

Plannummer	8
Type plan	Bouwplan
Onderwerp plan	Inplanting riolering
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend

Plannummer	9
Type plan	Bouwplan
Onderwerp plan	Langsdoorsnede eengezinswoning
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend

Plannummer	10
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksterrein
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	2016

Plannummer	11
Type plan	Bodemkaart
Onderwerp plan	Traditionele landschappen
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/10/2017

Plannummer	12
Type plan	Bodemkaart
Onderwerp plan	Tertiair Geologische Kaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/10/2017

Plannummer	13
Type plan	Bodemkaart
Onderwerp plan	Quartair Geologische Kaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/10/2017

Plannummer	14
Type plan	Bodemkaart
Onderwerp plan	Bodemkaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/10/2017

Plannummer	15
Type plan	Bodemkaart
Onderwerp plan	Potentiële bodemerosiekaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	30/10/2017

Plannummer	16
Type plan	Hoogtemodel
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksterrein
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	30/10/2017

Plannummer	17
Type plan	Hoogtemodel
Onderwerp plan	Hoogteverloop
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	30/10/2017

Plannummer	18
Type plan	Hoogtemodel
Onderwerp plan	Waterlopen
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/10/2017

Plannummer	19
Type plan	Stadsplattegrond
Onderwerp plan	Reconstructiekaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	2011

Plannummer	20
Type plan	Stadsplattegrond
Onderwerp plan	Reconstructiekaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	2011

Plannummer	21
Type plan	Stadsplattegrond
Onderwerp plan	Reconstructiekaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	2011

Plannummer	22
Type plan	Stadsplattegrond
Onderwerp plan	Reconstructiekaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	2011

Plannummer	23
Type plan	Stadsplattegrond
Onderwerp plan	Reconstructiekaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	2011

Plannummer	24
Type plan	Stadsplattegrond
Onderwerp plan	Stadsomwallingen
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	1991

Plannummer	25
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Deventerkaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Ca. 1560

Plannummer	26
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Gerards Marcus
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Ca. 1562

Plannummer	27
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Guicciardini
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	1581

Plannummer	28
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Sanderus
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	1641

Plannummer	29
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Jan Lobbrecht
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	1690

Plannummer	30
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Ferrariskaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	1771-1777

Plannummer	31
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Primitief kadaster
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Ca. 1831

Plannummer	32
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Poppkaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Ca. 1854

Plannummer	33
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Primitief kadaster
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	1889

Plannummer	34
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Ministeriekaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	1950-1970

Plannummer	35
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksterrein
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	1971

Plannummer	36
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksterrein
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	1979-1990

Plannummer	37
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksterrein
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	2000-2003

Plannummer	38
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksterrein
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	2008-2011

Plannummer	39
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksterrein
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	2016

Plannummer	40
Type plan	Foto
Onderwerp plan	Huidige toestand
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend

Plannummer	41
Type plan	Foto
Onderwerp plan	Huidige toestand
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend

Plannummer	42
Type plan	Foto
Onderwerp plan	Huidige toestand
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend

Plannummer	43
Type plan	Foto
Onderwerp plan	Huidige toestand
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend
Plannummer	44
Type plan	Foto
Onderwerp plan	Huidige toestand
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend

Plannummer	45
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	CAI
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	2016

Plannummer	46
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Cultuurhistorisch kader
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	2016